

Research Paper

The capacities of narrative arts in cultivating a culture of peace: A philosophical inquiry

Mohsen Karami^{1*}

Received: Oct. 16, 2025; Accepted: Jan. 1, 2026

ABSTRACT

This article is a philosophical–analytical inquiry into the capacities of narrative arts for cultivating a culture of peace. Contrary to the reductive understanding of peace as the mere “absence of war,” the author, drawing on virtue ethics as well as findings from narratology and psychology, seeks to demonstrate that sustainable peace requires the cultivation of inner virtues—such as empathy, practical wisdom, epistemic humility, justice-orientation, and self-restraint—alongside accountable institutions. The research adopts an integrative and interdisciplinary methodology, combining theoretical reconstruction of virtue-ethical concepts, conceptual analysis of narrative mechanisms, and close textual readings of four Iranian case studies: the novel *Savushun*, the play *The Death of Yazdegerd*, the opera *Rostam and Sohrab*, and the film *A Separation*. The findings indicate that narratives possess the capacity to transform attitudes into peace-building action through the cultivation of moral imagination, the enhancement of cognitive and affective empathy, the training of situational practical wisdom, emotional regulation, and the organization of collective memory. The analysis of the case studies further confirms that each branch of narrative art performs a distinct function: literature trains situational judgment, theatre educates collective dialogue and polyphony, narrative music manages affect and symbolic formation, and cinema provides complex sites of empathy while revealing the role of institutions. The article also emphasizes the necessity of linking narrative works to institutional mechanisms and educational programs in order to translate symbolic impact into structural change. The conclusion is that narrative arts can constitute a component of the cultural infrastructure of positive peace; however, substantiating precise causal relations requires longitudinal empirical research, a task that remains incumbent upon future studies.

Keywords: Culture of peace, Narrative arts, Positive peace, Virtue ethics

---

1. Assistant Professor, Department of Media Arts, Faculty of Religion and Media, IRIB University, Iran

✉ mohsenkarami@iribu.ac.ir

INTRODUCTION

In contemporary peace studies, a fundamental distinction is commonly drawn between *negative peace*, understood as the mere absence of direct violence, and *positive peace*, conceived as an affirmative condition grounded in justice, social trust, coexistence, and the capacity for constructive conflict resolution. Historical experience and philosophical analysis alike demonstrate that the realization of positive peace cannot be secured solely through legal instruments, institutional arrangements, or political agreements. Rather, it requires profound transformations at the level of culture, collective imagination, and the ethical dispositions of citizens. At stake, therefore, is not only the containment of violence, but the cultivation of ^{virtues} such as empathy, practical wisdom, tolerance, epistemic humility, and dialogical competence—capacities that enable shared life under conditions of plurality and enduring disagreement.

From this perspective, the present article argues that narrative arts—including narrative literature, theatre, narrative music, and cinema—occupy a privileged position in the cultivation of a culture of peace. Narrative arts do not merely represent reality; they actively shape horizons of meaning, modes of moral judgment, and patterns of affective experience. Narrative, as a fundamental structure of human understanding, enables indirect yet deeply immersive engagement with morally complex situations. Through such engagement, audiences are drawn into processes of reflection, emotional attunement, and evaluative judgment that can, over time, contribute to the transformation of ethical sensibilities and social attitudes.

Accordingly, the central question of this study is the following: Through what mechanisms, and under what conditions, can narrative arts contribute to the cultivation of a culture of peace, and how might their cultural effects be translated into institutional and social practices? By addressing this question, the article seeks to bridge the gap between philosophical theories of peace and cultural analyses of art, offering a conceptual framework for understanding the role of narrative arts in peace-oriented cultural policy.

PURPOSE

The primary aim of this research is to provide a philosophical account of the capacities of narrative arts in cultivating a culture of peace. This overarching aim is pursued through several interrelated objectives. First, the study seeks to articulate a coherent theoretical framework that integrates virtue ethics, narrative theory, and peace studies. Within this framework, concepts such as *phronesis* (practical wisdom), moral imagination, cognitive and affective empathy, and emotional regulation are analyzed as core components of a peace-oriented civic culture.

Second, the article aims to identify and explicate the concrete mechanisms through which narrative artworks may foster these capacities. These mechanisms operate both at the level of narrative form—such as polyphony, moral ambiguity, and character complexity—and at the level of audience experience, including identification, imaginative simulation, and affective processing.

Third, the study seeks to demonstrate how the cultural effects of narrative arts can be connected to institutional domains such as education, cultural policy, and civil society initiatives. Finally, the theoretical framework is examined and illustrated through analytical readings of four influential Iranian narrative works: the novel *Savushun*, the play *The Death of Yazdegerd*, the opera *Rostam and Sohrab*, and the film *A Separation*. These case studies are employed to reveal both the possibilities and the constraints of narrative arts within a specific socio-cultural context.

METHODOLOGY

The research adopts an interdisciplinary and analytical methodology grounded in the integration of three levels of inquiry. At the first level, conceptual and philosophical analysis is employed to reconstruct key notions associated with a culture of peace and the ethical virtues that sustain it. This dimension draws primarily on the tradition of virtue ethics, as well as contemporary philosophical discussions of narrative, moral imagination, and ethical formation.

At the second level, narratological tools are used to examine the structural and functional features of narrative artworks. Concepts such as focalization, narrative perspective, moral suspense, polyphony, and character development are analyzed as mechanisms through which narratives shape ethical experience. This analysis emphasizes that it is not merely narrative content, but narrative form, that plays a decisive role in cultivating peace-related capacities.

At the third level, the study undertakes close readings of four Iranian narrative works selected for their cultural significance, media diversity, and sustained engagement with moral and social conflict. These works are analyzed within their historical and socio-political contexts of production and reception. Attention is also paid to structural constraints—such as censorship, unequal access to cultural capital, and institutional limitations—that condition the reach and impact of narrative arts.

FINDINGS

The findings of the study suggest that narrative arts contribute to the cultivation of a culture of peace through a set of interrelated mechanisms. First, narrative arts foster moral imagination and practical wisdom. By placing audiences within ethically complex situations that resist simplistic resolutions, narratives function as spaces for rehearsing judgment under conditions of uncertainty. Such engagement strengthens situational sensitivity and deliberative capacity, both of which are essential for nonviolent conflict management.

Second, narrative works significantly enhance cognitive and affective empathy. Through shifts in perspective and sustained engagement with diverse characters, narratives expand the audience's capacity to understand and emotionally respond to the experiences of others. This process undermines dehumanizing tendencies and supports the recognition of moral plurality, a prerequisite for peaceful coexistence.

Iranian Cultural Research

Abstract

Third, narrative arts contribute to emotional regulation and cathartic processing. The dramatic structure of narratives allows audiences to encounter intense emotions within a mediated and reflective framework. This controlled exposure enables the cultivation of emotional restraint and reflective distance, reducing the likelihood of impulsive or retaliatory responses to conflict.

Fourth, narrative arts play a crucial role in the organization of collective memory. By offering alternative accounts of historical experience, narratives can challenge dominant, often violent, memory regimes and open space for pluralized remembrance. Such reconfiguration of collective memory is vital for processes of reconciliation and restorative justice.

Fifth, the case studies demonstrate that different narrative media possess distinct peace-building affordances. Literature excels in cultivating extended moral reflection; theatre facilitates dialogical engagement and communal deliberation; narrative music contributes to collective emotional attunement and symbolic cohesion; and cinema effectively exposes institutional dynamics and structural injustices. At the same time, the analysis reveals contextual limitations, including political restrictions and unequal cultural access, that shape these capacities.

CONCLUSION

On the basis of the foregoing analysis, the article concludes that narrative arts should be understood as essential cultural infrastructures of positive peace. Without the cultivation of narrative-based ethical and imaginative capacities, peace-oriented institutions and policies risk remaining fragile and unsustainable. The transformative potential of narrative arts, however, is neither automatic nor guaranteed. It requires deliberate integration with educational systems, cultural policies, and civil society practices. Moreover, reducing peace to a purely technical or legal project, while neglecting the narrative and imaginative dimensions of social life, ultimately impoverishes both peace theory and practice.

NOVELTY

The principal innovation of this study lies in its philosophical articulation of narrative arts as constitutive elements of a culture of peace rather than as auxiliary or decorative instruments. By integrating virtue ethics, narrative theory, and peace studies within a single conceptual framework, the article offers a systematic account of how narrative engagement shapes peace-relevant capacities.

The primary limitation of the research lies in its predominantly analytical and interpretive character. Empirical and longitudinal studies are needed to complement and test the causal claims advanced here. In terms of application, the findings support the incorporation of narrative-based pedagogies in education, the design of cultural policies that promote pluralistic storytelling, and the support of community-based narrative arts initiatives aimed at fostering dialogue and reconciliation.

CONFLICT OF INTEREST

No conflict of interest declared by the authors.

BIBLIOGRAPHY

- Mehrmohammadi, M. (2024). Maziyyat-e zāti-ye honar dar āmuzeš-e solh: erāye-ye čarčubi barāye tarrahi-ye barnāme-ye darsi [The inherent advantage of art in peace education: Presenting a framework for curriculum design]. In N. Fazeli (Ed.), *Solh-e Irāni: Dar jostoju-ye masirhā-ye solh dar Irān-e emruz* [Iranian peace: In search of pathways to peace in contemporary Iran]. Tehran, Iran: Hamrakh.
- Research Institute for Humanities and Cultural Studies (September 2019). Art for Fraternity, Culture of Peace [Meeting]. Retrieved from <https://www.iwcs.ac.ir/fa/news/18492>
- Aguiar, J. (2019). Applied theatre in peacebuilding and developmet. *Journal of Peacebuilding & Development*, 15(1), 45–60. doi:10.1177/1542316619866419
- Aristotle. (1997). *Poetics* (M. Heath, Trans.). Penguin Classics. (Original work published ca. 335 BCE).
- Aristotle. (2009). *Nicomachean Ethics* (W. D. Ross, Trans.; rev. by J. O. Urmson). In J. Barnes (Ed.), *The Complete Works of Aristotle* (Vol. II). Princeton University Press. (Original work c. 4th century BCE)
- Bal, M. (2009). *Narratology: Introduction to the Theory of Narrative* (3rd ed.). Toronto: University of Toronto Press.
- Breed, A., & Uwihoreye, C. (2023). Sharing and listening to stories for peacebuilding in post-genocide Rwanda. *Research in Drama Education: The Journal of Applied Theatre and Performance*, 28(1), 160–171. doi:10.1080/13569783.2023.2185130
- Charles, M. H., & Fowler-Watt, K. (2023). “Storylistening” as a methodology for peacebuilding among young survivors of conflict and their communities in Colombia. *Methodological Innovations*, 16(1), 15–26. doi:10.1177/20597991221137814
- Entman, R. M. (1993). Framing: Toward clarification of a fractured paradigm. *Journal of Communication*, 43(4), 51–58. doi:10.1111/j.1460-2466.1993.tb01304.x
- Federman, S. (2016). Narrative approaches to understanding and responding to conflict. *International Journal of Conflict Engagement and Resolution*, 4(2). doi:10.5553/IJCER/221199652016004002002
- Foa, E. B., & Kozak, M. J. (1986). Emotional processing of fear: Exposure to corrective information. *Psychological Bulletin*, 99(1), 20–35. doi:10.1037/0033-2909.99.1.20
- Galtung, J. (1969). Violence, peace, and peace research. *Journal of Peace Research*, 6(3), 167–191. doi:10.1177/002234336900600301
- Galtung, J. (1996). *Peace by Peaceful Means: Peace and Conflict, Development and Civilization*. Sage Publications.
- Genette, G. (1980). *Narrative Discourse: An Essay in Method*. Cornell University Press.

Iranian Cultural Research

Abstract

- Goldman, A. I. (2012). Theory of mind. In E. Margolis, R. Samuels, & S. Stich (Eds.), *The Oxford Handbook of Philosophy and Cognitive Science*. Oxford University Press.
- Green, M. C., & Brock, T. C. (2000). The role of transportation in the persuasiveness of public narratives. *Journal of Personality and Social Psychology*, 79(5), 701–721. doi:10.1037/0022-3514.79.5.701
- Habermas, J. (1984). *The Theory of Communicative Action, Volume 1: Reason and the Rationalization of Society* (T. McCarthy, Trans.). Beacon Press.
- Haidt, J. (2012). *The Righteous Mind: Why Good People Are Divided by Politics and Religion*. Pantheon.
- Hayner, P. B. (2011). *Unspeakable Truths: Transitional Justice and the Challenge of Truth Commissions* (2nd ed.). Routledge.
- Kant, I. (2006). *Perpetual Peace and Other Writings on Politics, Peace, and History* (H. B. Nisbet, Trans.). London: Yale University Press. (Original work published 1795)
- Kidd, D. C., & Castano, E. (2013). Reading literary fiction improves theory of mind. *Science*, 342(6156), 377–380. doi:10.1126/science.1239918
- LaCapra, D. (2001). *Writing History, Writing Trauma*. Johns Hopkins University Press.
- Lederach, J. P. (2005). *The Moral Imagination: The Art and Soul of Building Peace*. Oxford University Press.
- MacIntyre, A. (1981). *After Virtue: A Study in Moral Theory*. University of Notre Dame Press.
- Maiangwa, B., & Byrne, S. (2015). Peacebuilding and reconciliation through storytelling in Northern Ireland and the border counties of the Republic of Ireland. *Storytelling, Self, Society*, 11(1), 85–110.
- Mar, R. A., Oatley, K., & Peterson, J. B. (2009). Exploring the link between reading fiction and empathy: Ruling out individual differences and examining outcomes. *Communications*, 34(4), 407–428. doi: 10.1515/COMM.2009.025
- Möller, F. (2019). *Peace Photography* (Rethinking Peace and Conflict Studies). Palgrave Macmillan. doi: 10.1007/978-3-030-03222-7
- Nanay, B. (2018). Catharsis and vicarious fear. *European Journal of Philosophy*, 26(4), 1371-1380. doi:10.1111/ejop.12325
- Nussbaum, M. C. (1997). *Poetic Justice: The Literary Imagination and Public Life*. Beacon Press.
- O'Neill, M., Erel, U., Kaptani, E., & Reynolds, T. (2018). *Participatory Theatre and Walking as Social Research Methods: A Toolkit*. National Centre for Research Methods, University of York.

- Oatley K. (2016). Fiction: Simulation of Social Worlds. *Trends Cogn Sci*, 20(8), 618-628. doi: 10.1016/j.tics.2016.06.002
- Oatley, K. (1999). Why fiction may be twice as true as fact: Fiction as cognitive and emotional simulation. *Review of General Psychology*, 3(2), 101–117. doi:10.1037/1089-2680.3.2.101
- Pettit, P. (1997). *Republicanism: A Theory of Freedom and Government*. Oxford University Press.
- Putnam, R. D. (2000). *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. Simon & Schuster.
- Rawls, J. (1971). *A Theory of Justice*. Harvard University Press.
- Ricoeur, P. (1984). *Time and Narrative* (Vol. 1; K. McLaughlin & D. Pellauer, Trans.). University of Chicago Press.
- Ricoeur, P. (2004). *Memory, History, Forgetting* (K. Blamey & D. Pellauer, Trans.). University of Chicago Press.
- Rimmon-Kenan, Sh. (2002). *Narrative Fiction: Contemporary Poetics* (2nd ed.). London: Routledge.
- Schirch, L. (2004). *The Little Book of Strategic Peacebuilding: A Vision and Framework for Peace with Justice*. Good Books.
- Senehi, J. (2002). Constructive storytelling: A peace process. *Peace and Conflict Studies*, 9(2), 41–63. doi: 10.46743/1082-7307/2002.1026
- Shank, M., & Schirch, L. (2008). Strategic arts-based peacebuilding. *Peace & Change*, 33(2), 217–242. doi: 10.1111/j.1468-0130.2008.00490.x
- Spooner, B. (1990). *Introduction*. In S. Daneshvar, *Savushun: A Novel About Modern Iran*. Washington, D.C.: Mage Publishers.
- Teitel, R. G. (2000). *Transitional Justice*. Oxford University Press.
- Thompson, J., Hughes, J., & Balfour, M. (2009). *Performance in Place of War*. Seagull Books / Enactments.
- Wellman, H. M. (2024). Theory of mind: The state of the art. *Open Encyclopedia of Cognitive Science*. doi: 10.1080/17405629.2018.1435413
- Iranian Peace Studies Scientific Association (June 2018). Peace Night and the Shahnameh [event]. Retrieved from <https://ipsan.ir>
- International Art for Peace Festival of Iran (September 2019). <https://www.artforpeacefestival.com/indexfa.php>

Iranian Cultural Research

Abstract

مقاله پژوهشی

قابلیت‌های هنرهای روایی در پرورش فرهنگ صلح: جستاری فلسفی

محسن کرمی*

دریافت: ۱۴۰۴/۰۷/۲۴؛ پذیرش: ۱۴۰۴/۱۰/۱۱

چکیده

این مقاله جستاری است فلسفی-تحلیلی در ظرفیت‌های هنرهای روایی برای پرورش فرهنگ صلح. برخلاف فهم اجمالی از صلح به مثابه «غیاب جنگ»، نویسنده با اتکا بر فلسفه فضیلت و یافته‌های روایت‌شناختی و روان‌شناختی می‌کوشد تا نشان دهد که صلح پایدار نیازمند فضائل درونی (همدلی، حکمت عملی، فروتنی معرفتی، عدالت‌خواهی، و خویش‌داری) افزون بر نهادهای پاسخگو است. روش پژوهش تلفیقی و میان‌رشته‌ای است: بازسازی نظری مفاهیم فضیلت‌گرایانه، تحلیل مفهومی سازوکارهای روایی، و خوانش متنی چهار مطالعه موردی ایرانی: رمان سووشون، تئاتر مرگ یزدگرد، اپرای رستم و سهراب، و فیلم جدایی نادر از سیمین. یافته‌ها نشان می‌دهند که روایت‌ها از راه پرورش تخیل اخلاقی، تقویت همدلی شناختی و عاطفی، آموزش حکمت عملی موقعیتی، تنظیم عاطفی، و سازمان‌دهی حافظه جمعی، ظرفیت تبدیل نگرش به کنش صلح‌ساز را دارند. تحلیل مطالعات موردی نیز تأیید می‌کنند که هر شاخه هنر روایی نقشی متمایز ایفا می‌کند: ادبیات در تمرین قضاوت موقعیتی، تئاتر در تعلیم گفت‌وگوی جمعی و چندصدایی، موسیقی روایی در مدیریت عواطف و نمادسازی، و فیلم در فراهم‌سازی موقعیت‌های پیچیده همدلی و نمایش نقش نهادها. مقاله همچنین بر ضرورت پیوند آثار روایی با سازوکارهای نهادی و برنامه‌های آموزشی تأکید می‌ورزد، تا اثر نمادین به تغییر ساختاری تبدیل شود. نتیجه این که هنرهای روایی می‌توانند جزئی از زیربنای فرهنگی صلح‌ایجابی باشند؛ اما برای دفاع از وجود علیت دقیق به پژوهش‌های تجربی طولی نیاز هست و این امر مقتضی تحقیقات آتی است.

کلیدواژه‌ها: هنرهای روایی، صلح ایجابی، فرهنگ صلح، فضیلت‌گرایی

۱. استادیار، گروه هنرهای رسانه‌ای، دانشکده دین و رسانه، دانشگاه صداوسیما، ایران

mohsenkarami@iribu.ac.ir

۱. مقدمه و بیان مسئله

صلح، اگر فقط به مثابه «غیاب جنگ» فهم شود، تصویری ناتمام و شکننده از آن چه جوامع می‌طلبند به دست می‌دهد. صلح، بیش از آن که صرفاً یک وضع و حال بیرونی و نهادی باشد (غیاب جنگ یا وجود یک معاهده)، وضع و حالی درونی است (نوعی ظرفیت زیست‌جمعی که ریشه در فضائل درونی انسان‌ها دارد). نهادها و سیاست‌ها وقتی پایدار می‌شوند که شهروندان یک جامعه ویژگی‌های شناختی، عاطفی، و عملی خاصی را در خود پرورانده باشند. در این صورت است که نه فقط خشونت مستقیم کاهش می‌یابد، بلکه ظرفیت پیگیری عدالت و هم‌زیستی نیز قوام می‌گیرد. به بیانی فنی‌تر، صلح سلبی^۱، به تعبیر یوهان گالتونگ، صرفاً نبود جنگ یا خشونت فیزیکی است، حال آن که صلح پایدار^۲، در معنای کانتی، مرحله‌ای است که در آن فقدان خشونت در قالب نهادهای قانونی و سیاسی تثبیت می‌شود (کانت^۳، ۲۰۰۶). در گام بعد، صلح ایجابی^۴ به بُعدی از صلح دلالت دارد که در آن ساختارهای اجتماعی خشونت‌زا نیز اصلاح می‌شوند و عدالت اجتماعی، فرصت‌های برابر، حیات مدنی فعال، و شبکه‌های نمادینی پدید می‌آیند که شهروندان را به همکاری و حل اختلافات به شیوه‌های مسالمت‌آمیز سوق می‌دهند (گالتونگ^۵، ۱۹۶۹؛ ۱۹۹۶). به تعبیر گالتونگ، صلح سلبی شرط لازم برای صلح پایدار است، اما تنها در پرتو عدالت ساختاری و صلح ایجابی است که می‌توان به صلحی پایدار به معنای دقیق کلمه امید داشت. تلاش صرف برای برچیدن سلاح یا انعقاد معاهده‌ها بدون کار فرهنگی و نمادین - یعنی بدون بازآفرینی تصورات جمعی، خاطرات، و مهارت‌های مشارکتی - نمی‌تواند صلح را پایدار کند. بنابراین، فرهنگی لازم است که از درون خود ظرفیت پایدارکردن صلح را داشته باشد.

1. negative peace
2. perpetual peace
3. Kant
4. positive peace
5. Galtung

در این میان، مقاله حاضر به کندوکاو در ظرفیت‌های هنرهای روایی در پرورش فرهنگ صلح می‌پردازد و، از این رو، پرسش محوری پژوهش این است: «هنرهای روایی چگونه و از چه طریق‌هایی می‌توانند فضائل، مهارت‌ها، تصاویر نمادین، و همه آن چه را در شهروندان پرورش دهند که فرهنگ صلح خوانده می‌شود و زیربنای پایداری صلح ایجابی را شکل می‌دهد؟»

۲. پیشینه پژوهش

توجه به ظرفیت‌های هنر به‌طورکلی و هنرهای روایی به‌طورخاص در تحقیقات زبان فارسی امری نسبتاً تازه است. عمده تلاش‌ها تا امروز معطوف به گردهم‌آیی‌هایی حاوی سخنرانی‌هایی کوتاه بوده است (انجمن علمی مطالعات صلح ایران، خرداد ۱۳۹۷، رویداد شب صلح و شاهنامه؛ جشنواره بین‌المللی هنر برای صلح ایران، شهریور ۱۳۹۸؛ پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، شهریور ۱۳۹۸، میزگرد هنر برای برادری، فرهنگ صلح) و تقریباً می‌توان گفت که تحقیق یا مطالعه‌ای آکادمیک در این باب هنوز منتشر نشده است. گذشته از یادداشت‌هایی کوتاه و جسته‌وگریخته، در پایگاه‌های داده‌های مطالعات فارسی، تنها مقاله محمود مهرمحمدی (۱۴۰۳) را می‌توان یافت. این مقاله نیز تمرکزش عمدتاً بر بررسی چند اثر تجسمی است که در خلال جنگ‌های مشهور تصویر شده‌اند، و به ظرفیت هنرهای روایی برای پرورش فرهنگ صلح به هیچ وجه وارد نمی‌شود. با این همه، این مبحث در مطالعات جهانی جایگاهی دارد و از مهم‌ترین مطالعاتی که در ارتباط با قابلیت‌های روایت و هنر روایی برای پرورش فرهنگ صلح به انجام رسیده‌اند باید به این موارد اشاره کرد:

الف. سنهی^۱ (۲۰۰۲) نشان می‌دهد که «روایت‌سازی سازنده» نه تنها بازگویی وقایع است بلکه فرایندی مشارکتی برای بازیابی کرامت قربانیان، بازتولید هویت‌های همزیست، و تولید روایت‌های بدیل است که می‌توانند ساختارهای تمس‌زا را فرسایش

دهند. کار او روش‌ها و مراحل عملی به‌کارگیری داستان‌گویی در فرایندهای آشتی و سازندگی را به‌روشنی تشریح می‌کند و برای طراحی مداخلات فرهنگی مبتنی بر روایت بسیار راهگشا است.

ب. شنگ و شِرچ^۱ (۲۰۰۸) چارچوبی نظری-عملی عرضه می‌کنند که هنرهای مختلف را برحسب اهداف صلح در مرحله‌های مختلف درگیری طبقه‌بندی می‌کند. آن‌ها تأکید می‌کنند که هنر وقتی «راهبردی» می‌شود که اهداف اجتماعی و نهادی روشن داشته باشد، با سایر ابزارهای صلح‌سازی هم‌پیوند شود، و سازوکارهای ارزیابی اثر را در طراحی بگنجانند.

پ. تامپسون، هیوز، و بلفور^۲ (۲۰۰۹) به بررسی نقش تئاتر در بسترهای جنگ‌زده و پسا‌جنگ می‌پردازند و نمونه‌هایی میدانی را بررسی می‌کنند تا نشان دهند که تئاتر چگونه می‌تواند فضاهای گفت‌وگو، یادآوری جمعی، و بازسازی اجتماعی را ممکن سازد و هم‌زمان ملاحظات زیبایی‌شناختی و اخلاقی اجرا در شرایط نامطمئن را واکاوی کند.

ت. آگیار^۳ (۲۰۲۰) راهنمایی نظری و تجربی درباره تئاتر کاربردی به مثابه یک ابزار توسعه و صلح‌سازی عرضه می‌دارد. این اثر مفاهیم روش‌شناختی، محدودیت‌ها، و پیامدهای برنامه‌های تئاتری جامعه‌محور را نقد می‌کند و نشان می‌دهد که چگونه این گونه مداخلات می‌توانند مهارت‌های مدنی و ظرفیت همبستگی را تقویت کنند.

ث. مطالعه موردی مایانگا درباره قصه‌گویی در ایرلند شمالی و مناطق مرزی جمهوری ایرلند (مای‌انگ‌و و برن^۴، ۲۰۱۵) نشان می‌دهد که قصه‌گویی جمعی می‌تواند فرایندی ترمیمی فراهم آورد که زخم‌های تاریخی را بازشناسی کند و امکان تماس میان جامعه‌ای فراهم آورد. این تحقیق می‌کوشد تا نشان دهد که چگونه روایت‌های بازخوانی شده و محلی می‌توانند در فرایندهای آشتی نقش ایفا کنند.

1. Shank & Schirch

2. Thompson, Hughes, & Balfour

3. Aguiar

4. Maiangwa & Byrne

ج. برید^۱ (۲۰۲۳) به کار بست عملی شنیدن فعال و به اشتراک‌گذاری روایت‌ها در پروژه‌های نوجوانان در مدارس می‌پردازد و نشان می‌دهد که ساختارهای سازمان‌یافته «شنیدن داستان» می‌تواند بازیگران متنوع (معلمان، هنرمندان، سازمان‌های مدنی) را گرد آورد و ظرفیت فرهنگی و نهادی لازم برای ترویج گفت‌وگوی میان‌نسلی را تقویت کند.

چ. مولر^۲ (۲۰۱۹) حوزه‌ای کمتر پژوهش شده - یعنی عکاسی صلح - را می‌کاود و نشان می‌دهد که تصاویر تکرارشونده می‌توانند حافظه جمعی، نمادسازی، و فضا سازی سیاسی را بازتعریف کنند و از این رو در شکل‌دهی به فهم اخلاقی مخاطبان موثر واقع شوند.

ح. لیدراخ^۳ (۲۰۲۵) هنر و تخیل اخلاقی پروده‌شده از طریق آن را به مثابه سرمایه‌ای کلیدی در سازندگی صلح تبیین می‌کند و تلاش می‌کند تا نشان دهد که صلح‌سازی مؤثر مقتضی «تصور اخلاقی» است - توانایی تصور راه‌حل‌های نو که هم با واقعیت‌های بومی هم‌ساز باشند و هم ظرفیت ایجاد تغییر ساختاری را داشته باشند. و از همین رو بر هنرهای روایی به عنوان ابزارهای تولید چنین تصوراتی تأکید می‌کند.

خ. سرانجام، چارلز و فاولر-وات^۴ (۲۰۲۳) اصطلاح «قصه‌گویی» را به مثابه یک روش پژوهشی و مداخله‌ای در پروژه‌های صلح معرفی کرده‌اند و نشان داده‌اند که «شنیدن روایت» نه فقط ثبت روایت فردی بلکه تولید فضاهای اعتماد، بازسازی معنا، و مشارکت محلی را ممکن می‌سازد - روشی که می‌تواند به‌ویژه در بسترهای بازسازی پس‌از درگیری و با جمعیت‌های آسیب‌دیده سودمند واقع شود.

این آثار در مجموع نشان می‌دهند که در دو دهه اخیر گفتمان میان‌رشته‌ای «هنرهای روایی و صلح» از سطح توصیف و شعار فراتر رفته و به سوی تدوین چارچوب‌های عملی و نظری نسبتاً منسجمی حرکت کرده است. سنهی (۲۰۰۲) با طرح مفهوم «روایت‌سازی سازنده» بنیان‌های نظری استفاده از داستان به مثابه فرایند آشتی را نهاد و

1. Breed
2. Möller
3. Lederach
4. Charles & Fowler-Watt

نشان داد که روایت می‌تواند بسترِ بازسازیِ هویت و اعتمادِ جمعی باشد. شنگ و شرچ (۲۰۰۸) این ایده را در قالب مدل «هنرِ راهبردی برای صلح» نظام‌مند کردند و برای نخستین‌بار کوشیدند تا ارتباط میان شکل‌های هنری و مراحل گوناگون تعارض را توضیح دهند. در سطح میدانی، پژوهش‌های تامپسون و همکاران (۲۰۰۹) و آگیار (۲۰۲۰) مصادیق عینی این رویکرد را در تئاترِ پساجنگ نشان دادند و بر اهمیت مشارکت، بازنمایی جمعی، و تجربه‌ی زیسته تأکید کردند. مطالعات مایانگا (۲۰۱۵) و برید (۲۰۲۳) دامنه‌ی مفهوم «روایت‌درمانی جمعی» را به فضاهای آموزشی و میان‌نسلی گسترش دادند، و پژوهش مولر (۲۰۱۹) با تمرکز بر «تصویر» نشان داد که حتی بیانِ غیرکلامیِ روایی می‌تواند حافظه و معناهای سیاسی را بازسازی کند. در سطح فلسفی‌تر، لیدراخ (۲۰۰۵) با مفهوم «تخیل اخلاقی» و چارلز و فاولر-وات (۲۰۲۳) با بسط ایده «شنیدنِ روایت» بر ظرفیت‌های معرفتی و اخلاقیِ روایت در صلح‌سازی تأکید کردند. با وجود این دستاوردها، خلئی آشکار در ادبیات موجود وجود دارد: بیشتر این آثار یا بر سطح میدانی و کارکردی متمرکزند و فاقد تبیین فلسفی دقیق از سازوکارهای درونی روایت در پرورش فضائل صلح‌ساز (همدلی، حکمت عملی، خویشتن‌داری و عدالت‌خواهی) هستند، یا صرفاً به مباحث نظریِ پراکنده در باب تخیل و اخلاق بسنده می‌کنند بدون آن که پیوندی نظام‌مند میان نظریه‌ی فضیلت، روایت، و فرهنگ صلح برقرار سازند. مقاله حاضر دقیقاً در همین نقطه ایستاده است: با تکیه بر فلسفه‌ی فضیلت (از ارسطو تا مک‌اینتایر و نوسباوم^۱) و با تحلیل سه شاخه‌ی هنرهای روایی — ادبیات روایی، تئاتر روایی، موسیقی روایی، و فیلم روایی — می‌کوشد نشان دهد که چگونه ساختارهای روایی می‌توانند فضائل لازم برای صلح‌ایجابی را در سطح فردی و جمعی پرورش دهند و بدین‌سان پلی نظری میان اخلاق، روایت، و نهادهای صلح ایجاد کند.

۳. روش‌شناسی

پژوهش حاضر از رویکردی میان‌رشته‌ای و تلفیقی بهره می‌گیرد و فضیلت‌گرایی در فلسفه اخلاق، روایت‌شناسی، و مطالعات صلح را در چارچوبی تحلیلی گرد می‌آورد. هدف فهم این مسئله است که چگونه ساختارهای روایت‌گرانه در هنرهای روایی می‌توانند به پرورش فضائل و نگرش‌هایی بینجامند که بالمآل بستر فرهنگی صلح پایدار را شکل می‌دهند. از این رو، روش این مقاله نه صرفاً تفسیری یا زیبایی‌شناختی بلکه تحلیل مفهومی-متنی است، که در آن خوانش دقیق نمونه‌های هنری با استدلال فلسفی و داده‌های روان‌شناختی تلفیق می‌شود.

فرایند پژوهش از دو مرحله مکمل تشکیل شده است. نخست، بازسازی نظری با تکیه بر منابع بنیادین فلسفه اخلاق و روایت‌شناسی. در این مرحله مفاهیمی چون تخیل اخلاقی، فروتنی معرفتی، همدلی شناختی و عاطفی، و حکمت عملی موقعیتی به صورت مفهومی تحلیل و نسبت آن‌ها با صلح ایجابی روشن خواهد شد. دوم، تحلیل متنی و موقعیتی آثار هنری به منظور آزمون انضمامی سازوکارهای نظری. برای تحقق این امر، چهار مطالعه موردی از هنرهای روایی ایرانی انتخاب شده است: رمان سووشون (اثر سیمین دانشور) به نمایندگی از ادبیات روایی، مرگ یزدگرد (اثر بهرام بیضایی) به نمایندگی از تئاتر، اپرای رستم و سهراب (اثر لوریس چکناواریان) به نمایندگی از موسیقی روایی، و جدایی نادر از سیمین (اثر اصغر فرهادی) به نمایندگی از فیلم روایی. معیارهای انتخاب این نمونه‌ها عبارتند از تأثیر فرهنگی، پیچیدگی روایی، قابلیت تحلیل اخلاقی، و دسترس‌پذیری منابع.

در تحلیل داده‌ها از روش خوانش روایی-اخلاقی استفاده می‌شود: ابتدا عناصر ساختاری روایت‌ها (کانون‌گذاری، منظر، پلات، و کنشگران) بر اساس چارچوب روایت‌شناسی ژنت^۱ (۱۹۸۰) و ریمون-کنن^۲ (۲۰۰۲) استخراج می‌گردد و آن‌گاه این

1. Genette
2. Rimmon-Kenan

عناصر با فضائل اخلاقی صلح‌ساز چون همدلی، خویش‌داری، و عدالت‌خواهی تطبیق داده می‌شود. به تعبیر نوسباوم، روایت‌ها «آزمایشگاه‌هایی برای قضاوت اخلاقی» اند (نوسباوم، ۱۹۹۷، ۵)، و این تحلیل می‌کوشد تا نشان دهد که در آثار روایی مورد نظر چگونه مخاطب، از رهگذر تجربه‌ی روایی، قضاوت اخلاقی را به نحو خیالین تمرین می‌کند و می‌پرورد. همچنین، یافته‌های روان‌شناختی معاصر درباره‌ی تأثیر روایت بر تقویت نظریه‌ی ذهن و توانایی همدلی (گرین و بروک^۱، ۲۰۰۰؛ مار^۲ و همکاران، ۲۰۰۹؛ کید و کاستانو^۳، ۲۰۱۳) برای اعتباربخشی به تبیین‌های فلسفی به کار گرفته خواهند شد.

بدین‌سان، روش مقاله ترکیبی است از تحلیل فلسفی مفاهیم فضیلت‌گرایانه، بررسی روایت‌محور متون هنری، و ارجاع میان‌رشته‌ای به یافته‌های علوم شناختی. با این رویکرد می‌توان نشان داد که روایت‌ها چگونه در عمل به شکل‌گیری فرهنگ صلح‌یاری می‌رسانند: از طریق پرورش تخیل اخلاقی، آموزش حکمت عملی، تنظیم عواطف، و بازسازی حافظه‌ی جمعی. محدودیت طبیعی این روش آن است که استدلال‌های آن مبتنی بر تحلیل تفسیری و غیر آماری اند، اما قوت آن در تبیین عمیق و مقایسه‌ی مفهومی میان هنر و اخلاق است — روشی که، به تعبیر لیدراخ (۲۰۰۵، ۲۹)، امکان پیوند میان خلاقیت نمادین و تخیل اخلاقی در خدمت به صلح را فراهم می‌آورد.

۴. فرهنگ صلح: لوازم درونی صلح‌ورزی و پیش‌شرط‌های نهادی

چنان که گذشت، صلح پایدار را نباید به‌سادگی معادل «عدم جنگ» دانست. این مفهوم گستره‌ای چندبعدی از روابط انسانی، ساختارهای نهادی، و هنجارهای اخلاقی را در بر می‌گیرد، که در مجموع هم به کاهش دردورنج‌ها، هم به رشد و تعالی، و هم به حفظ کرامت انسانی کمک می‌کنند. نظریه‌پردازان معاصر تصریح می‌کنند که صلح مثبت مقتضی تغییرات هم‌زمان در سطوح فردی، میان‌فردی، و نهادی است و بنابراین «فرهنگ

1. Green & Brock
2. Mar
3. Kidd & Castano

صلح» مفهومی است میان‌رشته‌ای، که نگرش‌ها، فضائل، مهارت‌ها، و رفتارهای فردی را با سازوکارهای جمع و سازمانی و حقوقی پیوند می‌دهد (لیدراخ، ۲۰۰۵؛ رالز^۱، ۱۹۷۱). بر این اساس، در این بخش می‌کوشیم روشن کنیم که در درون انسان‌ها چه ظرفیت‌ها و فضائلی باید وجود داشته باشد تا در بیرون و در مقام عمل صلح ممکن شود، و چگونه این فضائل باید با نهادها و قوانین معین ترکیب شوند تا صلح پایدار تحقق یابد.

۴-۱. فضائل و ظرفیت‌های درونی بنیادین برای تحقق صلح پایدار

در ادامه، به فضائل کلیدی‌ای خواهیم پرداخت که فرهنگ صلح را می‌سازند، تا آن‌گاه بر این اساس بررسی کنیم و ببینیم که هنرهای روایی چگونه می‌توانند به پرورش این فضیلت‌ها کمک کنند. طبیعتاً این فضائل صرفاً در مقام ارزش‌های اخلاقی فردی و درونی محلّ توجه نخواند بود، بلکه نقش کنشی و نمادین‌شان در تثبیت روابط مسالمت‌آمیز و حمایت از نهادهای عادلانه نیز برای بحث ما اهمیت حیاتی دارد.

۴-۱-۱. حکمت عملی

حکمت عملی^۲ نه دانشی نظری بلکه توانایی سنجش موقعیتی است که به عمل مربوط می‌شود. ارسطو در اخلاق نیکوماخوس می‌گوید که حکمت عملی نه فقط دانستن کلیات است، بلکه باید به جزئیات نیز آگاه بود؛ زیرا عمل با امور جزئی سروکار دارد (ارسطو^۳، ۲۰۰۹، کتاب ششم، ۷، ب ۱۱۴۱، ۱۶-۱۵). به عبارتی دیگر، حکمت عملی توانایی سنجیدن عمل درست در شرایط پیچیده و مبهم است. این توانایی صرفاً تبعیّت از قاعده‌های کلی نیست، بلکه ظرفیت ادغام دانش موقعیتی، تجربه، و تصور پیامدها را در خود جمع دارد. فضائل منفرد در غیاب حکمت عملی به رفتار درست و عادلانه و فضیلت‌آمیز نمی‌انجامند (مک‌این‌تایر^۴، ۱۹۸۱). بنابراین، برای صلح، نقش حکمت عملی در چند محور تبلور می‌یابد: انتخاب راه‌حل‌های متناسب در موقعیت‌های تعارض، توجه

1. Rawls
2. Phronesis/practical wisdom
3. Aristotle
4. MacIntyre

به پیامدهای بلندمدت سیاست‌ها، و ایجاد توازن میان انصاف فردی و مصالح جمعی. در نتیجه، پرورش حکمت عملی موجب کاهش تصمیمات هیجانی و افزایش ظرفیت اتخاذ راهبردهای سازنده در موقعیت‌های بحرانی می‌شود (لیدراخ، ۲۰۰۵). از منظری دیگر، منازعات واقعی پیچیدگی‌های چندبعدی دارند: از علل تاریخی گرفته تا منافع اقتصادی، هویت گروهی، و احساسات جریحه‌دار شده. حکمت عملی به فرد امکان می‌دهد که در مقام تصمیم‌گیری از دو دام شتاب‌زدگی (تصمیم هیجانی) و فلج‌شدگی نظری^۱ (تحلیل بی‌پایان) خارج شوند و راه‌حل‌هایی متناسب با هر موقعیت اتخاذ کنند. این نوع تصمیم‌گیری و قضاوت به جلوگیری از «راه‌حل‌های سرخوشانه» کمک می‌کند که می‌توانند موجب بازگشت خشونت و فعال‌شدن چرخه خسارت‌بار آن شوند.

۴-۲. همدلی و تخیل اخلاقی

همدلی^۲ از حیث شناختی عبارت است از توانایی نگرستن از منظر دیگری^۳، و از حیث عاطفی عبارت است از ظرفیت شریک‌شدن در حالات احساسی دیگران. تخیل اخلاقی^۴ توانایی تصوّر پیامدهای اخلاقی مختلف و گذاشتن خود در موقعیت دیگری است (نوسباوم، ۱۹۹۷). در سطح اجتماعی، همدلی و تخیل اخلاقی پیوندهای انسانی را تقویت می‌کنند، امکان گفت‌وگو را افزایش می‌دهند، و میل به راه‌حل‌های مشترک را عمق و دوام می‌بخشند. بدون این ظرفیت‌ها، تعارض‌ها به راحتی به قطب‌بندی و «دیگرزنی» می‌انجامند و بالمآل صلح و آشتی را ناممکن می‌سازند. وانگهی، همدلی و تخیل اخلاقی انگیزه اخلاقی برای رفتار همدلانه را می‌پروردند، که در جای خود می‌تواند به کنش‌های رافع تبعیض و حمایت از قربانیان منتج شود. و در نهایت، ظرفیت تخیل اخلاقی برای بازنمایی سناریوهای جایگزین و پذیرش راه‌حل‌های خلاقانه راه را بر مسیرهای دم‌دستی خشونت‌گرایانه می‌بندد (مار و همکاران، ۲۰۰۹).

1. theoretical paralysis
2. empathy
3. perspective-taking
4. moral Imagination

۴-۱-۳. عدالت‌خواهی عملی و احساس مسئولیت جمعی

عدالت‌خواهی عملی عبارت است از تعهد عملی به کشف، بیان، و رفع نابرابری‌ها و محرومیت‌ها؛ این فضیلت پیوندی مستقیم با مشارکت مدنی و تقویت نهادها دارد. فلسفه رالز و نظرگاه توانمندی سن دو منظر مکمل نظری برای توجیه اهمیت عدالت ارائه می‌دهند (رالز، ۱۹۷۱؛ سن^۱، ۲۰۰۹). در عرصه عملی، عدالت‌خواهی موجب کاهش محرومیت‌های ساختاری می‌شود، اعتماد اجتماعی را تقویت می‌کند، و در نتیجه زمینه پایداری روابط مسالمت‌آمیز را فراهم می‌آورد. بدون عدالت‌خواهی، نهادها مستعد تولید نارضایتی و شورش‌اند؛ عدالت‌خواهی عملی موجب مشروعیت نهادها و اعتماد عمومی می‌گردد و فشارهای ساختاری را کاهش می‌دهد. در عمل، عدالت‌خواهی به سیاست‌های توزیعی، شفافیت حکمرانی و دادخواهی قربانیان جهت می‌دهد و بالمآل آرامش و صلح را ممکن‌تر می‌سازد.

۴-۱-۴. تسامح و خویش‌داری

تسامح^۲ یا تحمل تفاوت‌ها و خویش‌داری^۳ یا توان مدیریت هیجانات تند دو فضیلت مکمل‌اند. تسامح به معنای احترام قانونی و فرهنگی به تنوع نظری و زیستی است و خویش‌داری تضمین می‌کند که واکنش‌ها تحت کنترل عقلانی قرار گیرند. در فوران‌های درگیری، خویش‌داری می‌تواند جلوی خشونت آنی را بگیرد و تسامح می‌تواند فضایی را برای گفت‌وگو و سازش فراهم آورد. از منظر فلسفه اخلاق، پذیرش تفاوت‌های دیگران تا حد نقض نکردن حقوق پایه شرط همزیستی مسالمت‌آمیز است (میل^۴، ۱۸۵۹، ۱۲). و وجود این دو فضیلت در درون شهروندان هر جامعه‌ای سبب می‌شود که، در عمل، آن جامعه بستر مناسب‌تری برای قواعد اجتماعی مؤثر برای مدیریت اختلافات و مهارت‌های تنظیم هیجانات باشد و کمتر در معرض بروز خشونت قرار گیرد (پاتنم^۵، ۲۰۰۰، ۱۹) و در نتیجه صلح در چنین جوامعی پایدارتر شود.

1. Sen
2. tolerance
3. self-restraint
4. Mill
5. Putnam

۴-۱-۵. فروتنی معرفتی و کنجکاوی نقادانه

فروتنی معرفتی^۱، یعنی آگاهی به محدودیت‌های معرفتی و شناختی و در نتیجه آن آمادگی برای بازنگری در عقاید و مواضع خود، و کنجکاوی نقادانه، یعنی میل مستمر به کندوکاو برای نیل به حقیقت در فراخ‌دامنه‌ترین معنای آن، برای گفت‌وگوهای سازنده در عالم انسانی حیاتی‌اند. در فضای پیچیده زندگی معاصر، پذیرش این امر که هیچ نگاه و منظری همه‌چیزدان نیست و دسترسی به حقیقت به صورت گروهی و مشروط امکان‌پذیر است زمینه تعامل عقلانی و کاهش تعصبات قطبی‌ساز در جوامع را فراهم می‌آورد (هابرماس^۲، ۱۹۸۴). چنین فروتنی‌ای مانع تحکم معرفتی و «خودحق‌انگاری» می‌گردد و کنجکاوی انتقادی امکان تصحیح خطاها و یافتن راه‌حل‌های بدیل را میسر می‌سازد. در نتیجه، فضا برای بحث و گفت‌وگوی عقلانی و بازاندیشی فراهم می‌آید.

۴-۱-۶. توان بخشش و بازسازی اعتماد

بخشش در معنای نظری و عملی خود فرایندی است که با حقیقت‌یابی، پذیرش مسئولیت، و اقدامات بازسازانه همراه است. این فرایند نه نادیده‌گرفتن خطاها، که فراهم‌ساختن زمینه‌ای برای پایان دور بی‌پایان خشونت و بازآفرینی فضای همزیستی است. مطالعات ترمیمی نشان می‌دهند که حافظه جمعی و فرایندهای عدالت ترمیمی باید به‌گونه‌ای سامان یابند که هم عدالت حقوقی حفظ شود و هم امکان آشتی و بازسازی اعتماد فراهم گردد (ریکور^۳، ۲۰۰۴؛ لا-کاپرا^۴، ۲۰۰۱). توان بازبازی اعتماد، به‌ویژه هنگامی که با شفافیت و پاسخ‌گویی همراه شود، نیروی سازنده برای همگرایی اجتماعی است، که در جای خودش به صلح پایدار مدد می‌رساند.

۴-۱-۷. مسئولیت‌پذیری سیاسی و کنش مدنی

مسئولیت‌پذیری سیاسی^۵ عبارت است از تعهد عملی در قبال زندگی عمومی: مشارکت

1. Epistemic humility
2. Habermas
3. Ricœur
4. LaCapra
5. political responsibility

در نهادها، پایش قدرت، و پی‌گیری اصلاحات اجتماعی. توجه فلسفه سیاسی به مشروعیت نهادها و نقش شهروندان در حفظ آن نشان می‌دهد که مشارکت فعال شهروندان برای بقای نظم عادلانه ضروری است (پتیت^۱، ۱۹۹۷). چنین مسئولیتی منجر به افزایش پاسخ‌گویی، کاهش بی‌توجهی سیاسی، و تقویت سلامت و آرامش مدنی و بالمآل صلح پایدارتر می‌شود. چراکه، در غیر این صورت، مطالبات انباشته از سویی و عدم پاسخ‌گویی از سوی دیگر لحظه به لحظه فضای جامعه را به سمت خشونت پیش می‌برد و صلح و آشتی هرچه بیشتر رنگ می‌بازد.

۴-۲. از فضائل فردی تا کنش جمعی

فضائل بالا تنها وقتی اثرگذار می‌شوند که به صورت پایدار در روابط اجتماعی و چارچوب‌های نهادی تثبیت شوند. این ترجمان از چند مسیر مشخص رخ می‌دهد:

الف. فضائل در شبکه‌های اجتماعی (خانواده، مدرسه، انجمن‌ها، سازمان‌های محلی) نشر پیدا می‌کنند و به سرمایه اجتماعی تبدیل می‌شوند؛ این سرمایه، شامل اعتماد، هنجارهای کمک و همکاری، و ظرفیت مواجهه جمعی با مشکلات است، و خود ضامن توانمندی جامعه در حل تعارض بدون بازگشت به خشونت است.

ب. آموزش رسمی و فضاهای فرهنگی نقش بنیادینی در تداوم فضائل دارند: برنامه‌های درسی که همدلی، حکمت عملی، و فروتنی شناختی را آموزش می‌دهند، و رویدادهای فرهنگی که روایت‌های چندصدا عرضه می‌کنند بستر اجتماعی تولید شهروند صلح‌پذیر را فراهم می‌کنند.

پ. قوانین عادلانه، نهادهای پاسخگو، و روش‌های ترمیمی چارچوب بیرونی تثبیت رفتارها را فراهم می‌کنند. این چارچوب‌ها نه فقط از طریق تحمیل بلکه نیز از طریق ایجاد انگیزه‌های مشارکتی و بازتولید اعتماد نقشی محوری در تبدیل نگرش به عمل ایفا می‌کنند.

ت. سازمان‌ها و نهادها باید فرهنگ‌هایی بسازند که رفتارهای صلح‌ساز را پاداش دهند: از جمله سیاست‌های شامل شمول اجتماعی، سازوکارهای حل تعارض داخلی،

و شفافیت تصمیم‌گیری. به‌کارگیری شاخص‌های اخلاقی در ارزیابی عملکرد سازمانی می‌تواند انگیزه‌های رفتاری را تغییر دهد.

ترجمان «فردی» به «جمعی» نیازمند پیوست هم‌زمان «فضائل»، «آموزش»، و «نهاد» است؛ فقدان هر یک از این سه رکن موجب کاهش اثربخشی تلاش‌های دیگر می‌گردد. این نسبت پیچیده نشانگر آن است که فضائل فردی نه به صورت منعزل بلکه در بستر عمل و ساختار اجتماعی نمود پیدا می‌کنند؛ هر تغییری در یکی از سطوح بدون توجه به دیگری ناقص خواهد بود.

۳-۴. لوازم نهادی و قانونی صلح پایدار

فضائل فردی باید در یک مجموعه نهادی منسجم جای گیرند تا تأثیرشان پایدار شود. پس، در ادامه به ارکان کلیدی سازوکارهای نهادی سازگار با فرهنگ صلح و نحوه تعامل آن‌ها با فضائل فردی پیش‌گفته خواهیم پرداخت.

الف. حاکمیت قانون عادلانه و سازوکارهای پاسخ‌گویی: حاکمیت قانون شامل استقلال قضایی، دسترسی عادلانه به عدالت، و اجرای بی‌طرف مقررات است. نهادهای پاسخگو (نظارت پارلمانی، دستگاه‌های ضد فساد، رسانه‌های مستقل) به عنوان ضامن اعتبار حقوقی عمل می‌کنند. بدون این پایه‌ها، تلاش‌های فردی برای صلح ممکن است با عملکرد ناسازگار نهادها خنثی گردد (رالز، ۱۹۷۱؛ سن، ۲۰۰۹).

ب. نظام‌های عدالت ترمیمی^۱ و حقوق قربانیان: در جوامع پس‌سازدگری، لازم است ترکیبی از سازوکارها — کمیسیون حقیقت، محاکم ویژه، برنامه‌های غرامتی، و ابتکارات نمادین آشتی — به گونه‌ای حساس به زمینه طراحی شوند تا عدالت قربانیان و امکان آشتی هر دو تأمین شود. تجربه‌ها نشان می‌دهند که ترکیب عدالت قضایی و برنامه‌های بازسازی اجتماعی و نمادین شانس پایدارسازی صلح را افزایش می‌دهد و باید با مشارکت جوامع محلی پیاده شود (تیتل^۲، ۲۰۰۰؛ هینر^۱، ۲۰۱۱).

1. Restorative justice
2. Teitel

پ. نهادهای مشورتی: ساخت فضاها و سازوکارهای مشورتی — از شوراهای محلی تا شوراهای کلان‌تر — باید هدفمند و با ضمانت نمایندگی اجرا شوند تا تبدیل همدلی و حکمت عملی به تصمیمات عمومی مشروع تسهیل گردد. گفت‌وگوی هدایت‌شده، نمایندگی متوازن، و امکان پیگیری نتایج از شروط کارآمدی این نهادها است (هابرماس، ۱۹۸۴).

ت. نهادهای آموزشی و فرهنگی پیوندزنده: نظام آموزش باید به طور مستقیم در پرورش فضائل اخلاقی نقش ایفا کند: ادبیات چندصدایی، آموزش فلسفه عمومی در جهت تقویت تفکر نقادانه، تمرین‌های نقش‌آفرینی، و برنامه‌های همیاری داوطلبانه باید به عنوان مؤلفه‌های اصلی برنامه درسی منظور شوند. سیاست‌های فرهنگی نیز باید از روایت‌سازی جمعی حمایت کنند تا حافظه جمعی متعادل و چندوجهی شکل گیرد (نوسبوم، ۱۰۰۷؛ لیدراخ، ۲۰۰۵).

ث. سیاست اقتصادی سازگار با صلح: کاهش نابرابری و توزیع فرصت‌ها از طریق سیاست‌های مالیاتی عادلانه، برنامه‌های اشتغال‌زای هدفمند، و شبکه‌های تأمین اجتماعی فشارهای ساختاری را تضعیف می‌کند. نظریه توانمندی سن نشان می‌دهد که فراهم‌سازی فرصت‌های واقعی برای افراد شرط تحقق آزادی عملی و در نتیجه از شروط لازم برای صلح پایدار است (سن، ۲۰۰۹).

بنا بر آن چه گذشت، روشن است که فرهنگ‌سازی صلح، افزون بر وجه فردی، لازم است که بر جنبه‌های اجتماعی و نهادی نیز عنایت داشته باشد. به عبارت دیگر، بخشی از فرهنگ صلح ناظر به ابعاد اجتماعی و نهادی است. باید شهروندان به لحاظ فرهنگی آگاه باشند از این که صرف وجود فضیلت‌ها در درون آن‌ها کافی نیست و باید این فضیلت‌ها را به درون سازوکارهای اجتماعی ببرند و نهادهایی منطبق با این فضائل، و بالمآل فرهنگ صلح و آشتی، به وجود بیاورند و همواره در حفاظت از آن‌ها بکوشند.

در نهایت، در این بخش روشن شد که فرهنگ صلح هم محصول فضائل فردی است و هم نتیجه طراحی آگاهانه نهادهای سازگار با فرهنگ صلح. پرورش حکمت عملی، همدلی، عدالت خواهی، فروتنی شناختی، ظرفیت بخشش، و مسئولیت پذیری سیاسی نه تنها ارزش اخلاقی دارند بلکه پیش شرط تحقق سازوکارهای نهادی صلح ساز نیز هستند. در کوتاه مدت می توان بر آموزش مهارت ها و ایجاد مراکز محلی برای گفتگو و مشورت تمرکز کرد؛ در میان مدت و بلندمدت لازم است نهادهای حقوقی، نظام های عدالت ترمیمی، و سیاست های اقتصادی توزیعی به صورت هماهنگ توسعه یابند. بدون این هم افزایی سطوح، تلاش ها برای برقراری صلح خطر تبدیل شدن به اقداماتی نمادین و ناکارآمد را خواهند داشت.

۵. هنرهای روایی و فرهنگ صلح

در این بخش می کوشیم، ضمن تمایزگذاری مفهومی میان هنر روایی و غیرروایی، سازوکارهای روان شناختی، نمادین، و نهادی ای را روشن کنیم که از طریق آن ها روایت ها می توانند بر فضائل اخلاقی و ساختارهای نهادی مؤثر باشند.

۵-۱. هنرهای روایی و غیرروایی

طبعاً نخست باید روشن کنیم که چرا باید میان «هنر روایی» و «هنر غیرروایی» تفاوت بگذاریم و این تمایز چه اهمیت و ضرورت برای بحث ما دارد. باری، این تمایز به ما اجازه می دهد که امکانات ویژه هر شاخه را در خدمت به فرهنگ صلح بشناسیم و بالمآل در سیاست گذاری فرهنگی به کار بندیم. «روایت» یک گونه ساختاری مشخص را بر اثر هنری حاکم می کند که بر توالی رویدادها، کنش گران، و نمودهای عمیق کنش و پیامد استوار است. در مقابل، آثار غیرروایی ممکن است معانی قدرتمندی تولید کنند اما طبعاً ساختار زمانی - علی ^۱ «قصه» را به نحو آشکار در خود ندارند.

مراد از «هنرهای روایی» آن دسته از هنرها است که «روایت» دارند؛ یعنی فرآورده هنری در قالب بازنمایی رویدادها یا کنش هایی عرضه می شود که به صورت زمان مند

سازمان یافته‌اند، و برای مخاطب یک «روایت» (یا مجموعه‌ای از رویدادهای به هم پیوسته) می‌سازند. نمونه‌های کلاسیک هنرهای روایی را بیشتر در این سه هنر می‌توان یافت: ادبیات، تئاتر، و فیلم؛ در برابر هنرهایی که عمدتاً شکل غیرروایی دارند: نقاشی‌های انتزاعی، موسیقی محض غیرروایی، مجسمه‌سازی صوری که قصه مشخصی ارائه نمی‌دهد و نظایر آن. این تقسیم‌بندی، چنان که گذشت، البته قاطع و، به قول منطقیان، متواپی و صفرویکی نیست، و هم در ادبیات و تئاتر و فیلم با نمونه‌های غیرروایی بسیاری مواجه می‌شویم (مثلاً در ادبیات شعر تغزلی و غیرروایی هست، در تئاتر و فیلم آثار تجربی و غیرروایی وجود دارد)؛ و هم از سوی دیگر در سایر هنرها از جمله موسیقی و هنرهای تجسمی می‌توان آثار روایی یافت (ژنت، ۱۹۸۰؛ بل^۱، ۲۰۰۹). با این همه، همچنان ملاک تعیین‌کننده «وجود روایت معین و سازمان یافته» است و بر همین اساس هم در جستار حاضر ما از هنرهای روایی شاخص (یعنی ادبیات روایی، تئاتر روایی، موسیقی روایی، و فیلم روایی) سخن به میان می‌آوریم.

۲-۵. روایت

برای کار تحلیلی مقاله، زین پس این تعریف عملی و کمابیش کلاسیک مبنای کار قرار خواهد گرفت: روایت عبارت است از گزینش، سازمان‌دهی، و بازنمایی رویدادها و حالات انسانی در یک توالی زمانی و علی، که به منظور ایجاد درکی معنادار از یک «قصه» یا یک «سیر حوادث» برای مخاطب صورت می‌پذیرد. این فرایند هم شامل محتوای آن چه رخ داده است^۲ و هم شامل شیوه بازگفت آن^۳ یا طرز روایت‌شناختی^۴ اش می‌شود (ژنت، ۱۹۸۰، ۴).

نخستین پیامد این تعریف دقیق آن است که آثار متفاوت روایی (اعم از ادبی، تئاتری، یا فیلمی)، هرچند در فن اجرا متفاوت‌اند، همگی از سازوکار مشترکی —

1. Bal
2. fabula/story
3. discourse
4. narratological mode

شکل دهیِ خطّ روایی به منظور همبسته‌سازیِ رخدادها^۱ — سود می‌برند، و این همان سازوکاری است که توانِ تولیدِ معنا، تشویقِ همدلی، و سازمان‌دهیِ حافظهٔ جمعی را در آن‌ها میسر می‌سازد. چرا که به بیان ریکور، «زمان تا آنجا انسان‌وار می‌شود که به قالب روایت سازماندهی شود (ریکور، ۱۹۸۴، ۳).

افزون بر این، تعریف پیش‌گفته چند نکتهٔ تحلیلی مهم در خود دارد: الف) تمایزگذاری میان آن چه «رخ داده»^۲ با چگونگی «طرز بازگفت»^۳ آن. ب) روایت به پیوندِ زمان و علت/معلول معنا می‌بخشد؛ بدون ترتب و رابطهٔ علی، معنا ناقص خواهد بود یا اصلاً تعیین پیدا نخواهد کرد. پ) کانون‌گذاری^۴ و منظرِ روایت^۵ تعیین می‌کنند که ما حکایت را از منظرِ کدام کنشگر یا راوی تجربه کنیم؛ این امر به نحو تعیین‌کننده‌ای در شکل‌گیریِ همدلی و قضاوت اخلاقی مؤثر است. ت) روایت‌گرایی فراتر از یک قالب هنری یا رسانه‌ای است؛ «هستهٔ روایی» می‌تواند در رمان، تئاتر، فیلم، بازی دیجیتال، یا حتی مجموعه‌های تصویری و صوتی پدید آید، ولی هر رسانه امکاناتِ فرمی و زیبایی‌شناختی ویژهٔ خود را برای تولید احساس و معنا نیز دارد، که در جای خود باید محل بحث قرار گیرد.

۳-۵. کارکردهای عام هنرهای روایی برای فرهنگ صلح

در ادامه، هر کارکرد را ابتدا به صورت مفهومی توضیح می‌دهیم، سپس سازوکارهای روان‌شناختی، اجتماعی، و نهادی عمل‌کننده در آن‌ها را تحلیل می‌کنیم، و سرانجام پیامدهای اخلاقی-سیاسی بالقوه و محدودیت‌های هر مسیر را نشان خواهیم داد.

۳-۵-۱. پرورشِ تخیل اخلاقی به مثابهٔ کارکرد مرکزی روایت

اگر تخیل اخلاقی را تواناییِ تصورِ اوضاع و احوالِ دیگران، پیش‌بینیِ پیامدهای اخلاقیِ گزینه‌های مختلف، و در نظر گرفتنِ گسترهٔ متغیّرِ مقاصد و ارزش‌ها بدانیم، به نظر می‌رسد که این ظرفیت ربط و وثیقی با روایت دارد. روایت (به ویژه روایت‌های بلند)

1. emplotment
2. material events
3. discourse mode
4. focalization
5. narrative perspective

مخاطب را وادار می‌کنند که در موقعیت‌های پیچیده اخلاقی زیست کند، به جای آن که صرفاً قواعد را تکرار کند یا به حافظه بسپارد بدون امکان تطبیق آن‌ها در موارد جزئی. روایت‌ها صرفاً عرضه اطلاعات اخلاقی نیستند؛ آن‌ها مخاطب را وادار می‌سازند تا «در موقعیت» زیست کند و از طریق درونی‌سازی موقعیت‌ها قضاوت عملی را تمرین کند. پژوهش‌های رفتاری و شناختی نیز این پیوند را تأیید می‌کنند: «شبهه‌سازی اجتماعی» می‌گوید که قصه‌ها نوعی «شبهه‌سازی» روابط و ذهن‌ها هستند که از راه استنتاج، درونی‌شدن حالات دیگران، و درگیری عاطفی توانانایی شناختی و عاطفی ما را در قبال دیگران می‌پرورند (اوت‌لی^۱، ۱۹۹۹، ۱۰۱-۱۱۷؛ ۲۰۱۶، ۶۲۰-۶۱۸). حتی آزمایش‌های کنترل‌شده نشان می‌دهند که مواجهه با روایت‌های «چالش‌زا» می‌تواند عملکرد آزمون‌های مربوط به درک ذهن دیگران را بهبود ببخشد (کید و کستانو، ۲۰۱۳، ۳۸۰-۳۷۷). این نتایج هم‌راستا با این تصویر فلسفی‌اند که: روایت بلند و پیچیده مخاطب را وادار می‌کند که پیوسته از منظرهای متفاوت به موقعیت‌ها بنگرد و، در نتیجه، قضاوت موقعیتی و حساسیت اخلاقی او تقویت شود (نوسبوم، ۱۹۹۷، ۶-۳).

اما روایت‌ها تخیل اخلاقی را عمدتاً با این سازوکارهای اصلی تقویت می‌کنند: الف) تغییر در منظر^۲: چنان که گذشت، هر روایت از منظری روایت می‌شود و بدین سان درگیر شدن با روایت‌ها مخاطبان را وامی‌دارد که از منظرهای متفاوت با منظر خود به موقعیت‌ها بنگرند؛ و این فرایند تعقل اخلاقی ایشان را می‌پرورد (ژنت، ۱۹۸۰، ۴). ب) نمونه‌سازی عاطفی^۳: روایت‌ها، با ارائه موقعیت‌های دقیق و ملموس، امکان تجربه عاطفی وضع و حال دیگران را فراهم می‌آورند، که این امر در جای خود به بازسازی و ارتقاء قضاوت‌های اخلاقی می‌انجامد (اوت‌لی، ۱۹۹۹، ۱۱۰-۱۰۵؛ مار و همکاران، ۲۰۰۹، ۴۱۲-۴۱۵). پ) تمرین خیالی پیامدها^۴: روایت‌ها به شبهه‌سازی عمل

1. Oatley
2. perspective-shift
3. affective exemplification
4. counterfactual / simulated practice

می‌کنند و مخاطب می‌تواند از طریق آن‌ها پیامدهای اعمال مختلف را، بدون هزینه واقعی، بسنجد و تجربه قضاوت عملی را تمرین کند (نوسباوم، ۱۹۹۷، ۸۶-۸۲)؛ این امر در جای خود بخشی از مهارت‌های اخلاقی لازم فرهنگ صلح را پرورش می‌دهد.

۵-۳-۲. تقویت همدلی شناختی و عاطفی

همدلی شناختی^۱ (توانایی درک دیدگاه دیگری) و همدلی عاطفی^۲ (توانایی شریک شدن در حال او) هر دو لازم‌اند تا «دیگری» از موجود تهدیدزابه یک هم‌زیست اخلاقی تبدیل شود. بنابراین، برای آن که فرد بتواند با دیگری در صلح زندگی کند، یکی از شروط لازم همدلی به هر دو معنای شناختی و عاطفی آن است. و باید گفت که هنرهای روایی سازوکارهای روان‌شناختی و شناختی ارزشمندی برای این مهم در خود فراهم دارند.

مطالعات روان‌شناختی و فلسفی، از جمله، نشان داده‌اند که الف) غوطه‌وری^۳ در روایت و مواجهه مکرر با نقاط نظر دیگران می‌تواند توانایی نظریه ذهن^۴ یا ظرفیت درک ذهن دیگران را تقویت کند (مار و همکاران، ۲۰۰۹). وقتی فرد بارها در روایت‌ها (اعم از ادبی، تئاتری، فیلمی یا...) با دیدگاه شخصیت‌های گوناگون مواجه می‌شود و باید بفهمد که هر یک چه می‌دانند، چه می‌خواهند، و چرا چنین عمل می‌کنند، توانایی ذهنی او در درک ذهن دیگران تقویت می‌شود (گرین و بروک، ۲۰۰۰). و این همان چیزی است که در روان‌شناسی و فلسفه اخلاق به آن نظریه ذهن می‌گویند (گلدمن، ۲۰۱۲؛ ولمن^۶، ۲۰۲۴). به تعبیر ساده‌تر، روایت‌ها به ما کمک می‌کنند که ذهن دیگران را «تمرین کنیم» — یعنی از درون ذهن آنان به جهان بنگریم.

1. cognitive empathy
2. emotional empathy
3. transportation
4. theory of mind
5. Goldman
6. Wellman

افزون بر سازوکار غوطه‌وری، ب) روایت‌ها با سازوکار نمادپردازی جزئیات موقعیتی و نمایش انگیزه‌ها موجب می‌شوند که مخاطب رفتار دیگران را کمتر محصول اراده نهایی ایشان، بلکه چه بسا تا حد زیادی معلول شرایط و اوضاع و احوال خاص آنان ببیند. روشن است که این امر نیز تاثیر فراوانی در ایجاد و تقویت همدلی شناختی و عاطفی خواهد داشت، چرا که به کاهش دیگرسازی^۱ (لوینانس، ۱۹۶۹)، افزایش پذیرش تفاوت‌ها، و زمینه‌سازی برای گفت‌وگوی سازنده می‌انجامد.

۵-۳-۳. آموزش حکمت عملی موقعیتی

چنان که گذشت، حکمت عملی بر توانایی قضاوت موقعیتی، ترکیب قواعد کلی با معرفت موردی، و تشخیص راه‌های متناسب با موقعیت دلالت دارد (ارسطو^۲، ۲۰۰۹، کتاب ششم، ۷، ب ۱۱۴۱، ۱۶-۱۵). «دانستن قواعد» به‌تنهایی برای زندگی فضیلت‌مند کافی نیست؛ آن چه ضروری‌تر است «حکمت عملی موقعیتی» است که به فرد امکان می‌دهد تا در شرایط گونه‌گون و تغییرپذیر قواعد را به‌طور مناسب به کار ببندد (مک‌این‌تایر، ۱۹۸۱، ۹۳). از این منظر پرسش تربیتی محوری این است که چه روش‌ها و ابزارهایی حکمت عملی را پرورش می‌دهند؛ روایت‌های پیچیده و موقعیت‌محور یکی از مهم‌ترین بسترهایی‌اند که ظرفیت قضاوت عملی را به صورت خیالی و ذهنی پرورش می‌دهند (نوسباوم، ۱۹۹۷، ۸۶-۸۲).

باری، روایت‌های پیچیده، به‌ویژه آن‌ها که پیامدها و مبادلات ارزشی را به‌طور پی‌درپی نشان می‌دهند، به‌ویژه از این طُرق حکمت عملی را پرورش می‌دهند:

الف) عرضه سناریوهای متعارض و چندمعیاره^۳: روایات ساخت‌یافته مجموعه‌ای از گزینه‌ها را در برابر مخاطب قرار می‌دهند که هر گزینه پیامدها و هزینه‌های متفاوتی دارد؛ این «روایت‌های موقعیت‌محور» به مخاطب امکان می‌دهد تا قضاوت‌های عملی را در قالب تمرین خیالی تجربه کند و حساسیت تراز موقعیتی را از راه تمرین در خود

1. othering
2. Aristotle
3. conflictual, multi-criteria scenarios

پرورد (اولی، ۱۹۹۹، ۱۱۰-۱۰۵؛ گرین و بروک، ۲۰۰۰، ۷۰۶-۷۰۱).

ب) نمایش خطاها و پیامدها: روایت‌هایی که اشتباهات کنش‌گران و پیامدهای عملی آن‌ها را آشکار می‌کنند، نقش «آزمایشگاه خطا» را بازی می‌کنند و به یادگیرنده می‌آموزند که چگونه از خطاها درس بگیرد و قضاوت‌های آینده را تصحیح کند (مک‌این‌تایر، ۱۹۸۱، ۹۱).

پ) تعلیق قضاوت و پرسش‌گری اخلاقی: در آثار خوب، که از ارائه پاسخ ساده پرهیز می‌کنند و مخاطب را به تبادل نظر فرا می‌خوانند و، به اصطلاح فنی، تعاملی‌اند و پایان‌های باز دارند (کید و کستانو، ۲۰۱۳، ۳۸۰-۳۷۷). و این همه کنش مدنی و تصمیم‌گیری غیرشتاب‌زده در تعارضات را به سهم خود کاهش می‌دهند، که برای صلح ضروری به نظر می‌رسند.

نتیجه ترکیب سازوکارهای فوق افزایش توان قضاوت غیرشتاب‌زده و متناسب با موقعیت در میان شهروندان است؛ یعنی مهارتی که در مواجهه با تعارضات اجتماعی به جای واکنش تلافی‌جویانه یا پیروی کورکورانه از قواعد صوری، راه‌حل‌های سازنده و پایدار تولید می‌کند. از این منظر آموزش حکمت عملی از طریق روایت، یکی از پیش‌شرط‌های فرهنگی دوام صلح ایجابی است، زیرا عمل جمعی را به شیوه‌ای معقول و موقعیت‌سنج هنجارسازی می‌کند.

۴-۳-۵. سازمان‌دهی حافظه جمعی و بازخوانی تاریخ نزاع

روایت‌ها بنیاد شکل‌گیری حافظه جمعی‌اند: از طریق انتخاب رخدادها، تنظیم ترتیب روایی، و برجسته‌ساختن کنشگران، چارچوب معناداری برای «آن چه باید به یاد آورده شود» فراهم می‌کنند. این کارکرد روایی نه صرفاً بازتاب گذشته که ساختن آن است؛ یعنی روایت گذشته را سامان می‌دهد و بدین سان هویت جمعی را می‌سازد و بازتولید می‌کند (ریکور، ۱۹۸۴).

مهمترین سازوکارهای سازمان‌دهی به حافظه جمعی از این قرارند: الف) تثبیت یا جایگزینی روایت رسمی: آثار روایی می‌توانند روایت مسلط تاریخی را بازنمایند، پررنگ، یا نقد کنند، و در مواردی روایت‌های حاشیه‌ای را برجسته سازند تا روایت

رسمی تعدیل یا در مرزهایش بازنگری شود (لا-کاپرا، ۲۰۰۱). ب) گشودن فضا برای روایت‌های فراموش شده: نمایش روایت‌های قربانیان حاشیه‌ای یا گروه‌های کم‌صداتر شرط لازم عدالت ترمیمی است؛ بدون بازگفتن این روایت‌ها، هرگونه آشتی‌آی آسیب‌پذیر و ناپایدار خواهد بود، چرا که زخم‌ها همچنان بازند و هر حادثه‌ای می‌تواند شعله‌های خشم ناشی از آن زخم‌ها را شعله‌ور سازد و صلح را به مخاطره بیندازد (هینر، ۲۰۱۱). پ) نمادسازی جمعی و «تصویر ماندگار»: روایت‌ها می‌توانند با ایجاد تصاویر نمادین تکرارشونده حافظه جمعی را تثبیت و فشار نمادین بر عرصه عمومی برای پیگیری مطالبات عدالت خواهانه ایجاد کنند (ریکور، ۱۹۸۴؛ لا-کاپرا، ۲۰۰۱). چنین فشاری و به تبع آن چنین مطالباتی از سویی به لحاظ روانی التیام‌بخش‌اند و به آشتی کمک می‌کنند و از سوی دیگر بالمآل به ترمیم‌های واقعی و عینی نیز می‌توانند منجر شوند که در جای خود برای آشتی و صلح پایدار ضروری‌اند.

۵-۳-۵. تنظیم عاطفی^۱ و پرورش خویشتن‌داری^۲

توانایی مدیریت واکنش‌های عاطفی شدید در مواجهه با بی‌عدالتی و خشونت شرط لازم برای جلوگیری از بازتولید چرخه‌های انتقال و تلافی است. هنرهای روایی می‌توانند این امکان را فراهم آورند که مخاطب در یک چارچوب نمادین و کنترل‌شده با درد و رنج دیگران مواجه شود، عواطف خود را بی‌الاید، و به تدریج خویشتن‌داری را در خود افزایش دهد — امری که سنت ارسطویی آن را در مفهوم کاتارسیس صورت‌بندی کرده است (ارسطو، ۱۹۹۷، ب ۱۴۴۹). خوانش‌های معاصر نیز تلاش کرده‌اند تا تبیینی پیوسته و روان‌شناختی از چگونگی پالایش عواطف در مواجهه روایی بازسازی کنند و نشان دهند که تجربه نمادین درد و رنج دیگران می‌تواند هم موجب احساس ترس و ترحم هم‌زمان شود و هم به واسطه روندی هدفمند به تعدیل و پالایش عواطف مربوطه بینجامد (نوسباوم، ۱۹۹۷، ۸۶-۸۲).

1. affective regulation
2. cultivating self-restraint

سازوکارهای عمده‌ای را که هنرهای روایی برای تنظیم عواطف در اختیار دارند می‌توان در این موارد یافت:

الف) پالایش عاطفی^۱: روایت‌های تکان‌دهنده و سوگناک عواطفی نظیر ترحم و ترس را برمی‌انگیزند و با ساختار مناسبِ پی‌رنگ (طرح تضاد، گره‌افکنی، و سپس رهایی نمادین) امکان «پالایش» این هیجانات را فراهم می‌کنند. این فرایند نمادین به مخاطب فرصت می‌دهد تا هیجان شدید را در بستری معنادار بررسی کند و از طریق بازتاب آگاهانه واکنش‌هایش را تعدیل کند و در مهم‌تر این که در انجام این کنترل عواطف و تعدیل آن‌ها مهارت پیدا کند (ارسطو، ۱۹۹۷، ب ۱۴۴۹، ۲۸-۲۴؛ نانای^۲، ۲۰۱۸، ۱۳۷۱-۱۳۷۴).

ب) ترتیب مواجهه^۳ و فاصله هنری: روایت قادر است مواجهه را درجه‌بندی کند: از معرفی تدریجی موضوع و ایجاد زمینه شناختی تا ایجاد اوج عاطفی و سپس فراهم‌سازی فاصله زیبایی شناختی^۴ برای تحلیل و بازاندیشی. این ترتیب کنترل‌شده، چنان که در روان‌درمانگری‌های مواجهه‌ای شناخته شده است، به افزایش تحمل هیجانی و کاهش پاسخ‌های واکنشی آنی یا تلافی‌جویانه کمک می‌کند. به عبارت دیگر، روایت «آموزش مواجهه‌ای» فراهم می‌آورد که در آن مخاطب بدون مخاطره عملی می‌تواند واکنش‌های خود را بسنجد و آن‌ها را از نو سازمان دهد (فوا^۵ و کوزاک^۶، ۱۹۸۶، ۲۰-۳۵).

پ) تأثیر اخلاقی تجربه: روایت می‌تواند درد و رنج دیگران را نه به صورت شوکی عریان و تکانه‌ای منعزل بلکه در قالب یک زمینه اخلاقی-مفهومی عرضه کند؛ با ارائه زمینه‌ها، انگیزه‌ها، و پیامدها، متن روایی درد و رنج را معنادار می‌سازد و بدین‌سان امکان همدلی عملی و تصمیم‌گیری اخلاقی سازنده را تقویت می‌کند. این تأثیر روایی

1. emotional catharsis
2. Nanay
3. gradual exposure
4. aesthetic distance
5. Foa
6. Kozak

معنادار می‌تواند همدلی شناختی و عاطفی را پرورش دهد و به ظرفیت تنظیم عاطفی مخاطب تعمیق ببخشد (نوسبوم، ۱۹۹۷، ۴؛ مار و همکاران، ۲۰۰۹، ۴۱۵-۴۱۲).

۵-۳-۶. تولید نمادها و تصاویر جدید سیاسی-اخلاقی

روایت‌ها صرفاً گزارش رخدادها نیستند؛ آن‌ها توان خلق معانی نمادین را دارند، که در قالب تصاویر ماندگار چارچوب عمومی فهم یک مسئله اخلاقی یا سیاسی را دگرگون می‌سازند. روایت است که «زمان را انسان‌وار می‌کند» و از همین طریق است که معانی و نمادها در حافظه جمعی نهادینه می‌شوند؛ بنابراین پدیدآمدن یک «تصویر نمادین» تازه می‌تواند افق ادراک عمومی و نهایتاً افق عمل سیاسی-اخلاقی را تغییر دهد (ریکور، ۱۹۸۴، ۳).

هنرهای روایی به شیوه‌های گوناگونی این تولید نماد و تصویر ماندگار سیاسی-اخلاقی می‌کنند، از جمله:

الف) تصویرسازی تکرارشونده و تثبیت معنا: بازنمایی مکرر یک تصویر نمادین (مثلاً یک صحنه نمادین از مظلومیت یا پایمردی) می‌تواند با قرارگرفتن در عرصه عمومی به مثابه «تصویر مرجع» عمل کند و فهم عمومی را بازسازی کند (انتمن^۱، ۱۹۹۳، ۵۳-۵۸).

ب) نمونه‌سازی عملی^۲: روایت‌هایی که نمونه‌هایی عینی از عدالت عملی، آشتی، یا کنش مدنی مؤثر را به تصویر می‌کشند، فراتر از تأثیر نمادین صوری، الگوهای رفتاری قابل پیروی عرضه می‌کنند. چنین روایت‌هایی به سیاست‌ورزان و شهروندان نشان می‌دهند که چه اقداماتی ممکن و مؤثرند و بدین‌سان دایره امکانات سیاسی صلح‌ساز را (در برابر امکانات سیاسی تولیدگر جنگ و نزاع) وسعت و عمق می‌بخشند (لیدراخ، ۲۰۰۵، ۱۰۱-۱۰۲).

پ) بازتعریف^۳ معنایی مسأله: نماد جدید می‌تواند شالوده مفهومی یک مسأله را تغییر دهد: آن چه پیش‌تر «مشکل امنیتی» خوانده می‌شد ممکن است با تکرار نمادین

1. Entman
2. practical exemplars
3. reframing

یک تصویر به «بحران انسانی» تبدیل شود و بنابراین سیاست‌ها و پاسخ‌های ممکن را دگرگون سازد. این تحول معناساختی هم محصول تکنیک روایت (چگونگی روایت ماجرا) و هم محصول شبکه‌های توزیع تصویر (رسانه‌ها) است (ریکور، ۱۹۸۴، ۳).

۵-۳-۷. فرایند تولید مشارکتی به مثابه الگوی نهادی

هنگامی که روایت‌ها به صورت مشارکتی تولید می‌شوند، خود «فرآیند تولید»، بیش از آن که صرفاً محصولی فرهنگی بیافریند که در خدمت صلح است، نمونه‌ای عملی از شیوه‌های تعقل و عمل جمعی ارائه می‌دهد. این فرایند می‌تواند نحوه نمایندگی متوازن، شفافیت فرایندهای تصمیم‌گیری، و پاسخ‌گویی را به صورت عملی نشان دهد و به این ترتیب «آموزش نهادی» در این زمینه دهد. به لحاظ نظری، این ادعا از دو سو تقویت می‌شود: از سویی، با مفهوم «سرمایه اجتماعی» در تأملات پاتنام که نشان می‌دهد شبکه‌های مشارکتی و هنجارهای اعتماد اجتماعی زیربنای ظرفیت جمعی برای حل مسئله و فیصله امور اجتماعی به شیوه صلح‌آمیزاند (پاتنام، ۲۰۰۰، ۱۹)، و از سوی دیگر با نظریه «کنش تعاملی» در اندیشه هابرماس که بر اهمیت فرایندهای گفت‌وگو و فهم متقابل عقلانی برای شکل‌گیری قاعده‌های مشروع اجتماعی تأکید می‌ورزد (هابرماس، ۱۹۸۴، ۲۲۸).

اما این همه از راه‌های مشخصی در هنرهای روایی تحقق پیدا می‌کنند: الف) تقویت فرهنگ نمایندگی متوازن از طریق مشارکت هم‌آوا: فرایندهای مشارکتی — مثل تئاتر تعاملی یا پروژه‌های خاطره‌نگاری مشترک — شرایط مشارکت گروه‌های متنوع اجتماعی را فراهم می‌آورند و تجربه عملی تقسیم فرصت سخن‌گفتن و تصمیم‌گیری را به کنشگران می‌آموزند. این تجربه مشارکتی، هنگامی که تکرار و نهادمند شود، هم مهارت‌های نمایندگی و هم حساسیت به انصاف‌ورزی در فرایند را تقویت می‌کند. ب) تضمین شفافیت و پاسخ‌گویی با ابزارهای باز کار مشترک: تولید مشترک اقتضاء می‌کند که قواعد کار (چه به لحاظ محتوایی و چه به لحاظ فرایندی) علنی و قابل بازخوانی باشند؛ گزارش‌دهی مستمر، نشست‌های بازخورد، و بررسی اسناد فرایند می‌توانند شکل

نهادی پاسخ‌گویی را تمرین دهند و استانداردهای نظارت عمومی را به تدریج در فرهنگ عمومی نهادینه سازند (او-نیل^۱ و همکاران، ۲۰۱۸، ۳۱۲-۳۰۲). پ) ایجاد سرمایه اجتماعی از راه هم‌بستگی عملی: هنگامی که افراد با هم اثری را می‌سازند، شبکه‌های اعتماد، هنجارهای کمک متقابل و فهم مشترک شکل می‌گیرد؛ این سرمایه اجتماعی تولیدشده، در جای خود، ظرفیت جامعه را برای حل اختلافات روزمره و مشارکت مدنی تقویت می‌کند (پاتسم، ۲۰۰۰، ۱۸، ۴۰۲-۳۶۵).

۶. مطالعات موردی ایرانی: چگونه ادبیات، تئاتر، موسیقی، و فیلم روایی فضائل

صلح‌ساز را پرورش می‌دهند

۱-۶. ادبیات روایی: سووشون (۱۳۴۸)

سیمین دانشور در رمان سووشون (۱۳۴۸) ترکیبی از روایت خانوادگی، گزارش اجتماعی، و تصویر زیستی یک جامعه تحت اشغال را خلق می‌کند که خواننده را به صورت مستمر در درون یک میدان پیچیده اخلاقی قرار می‌دهد. بدین‌سان «تخیل اخلاقی» او را تحریک می‌کند و ظرفیت دیدن دیگری را پرورش می‌دهد. ردیابی سرنوشت شخصیت‌ها در فضای فشار اقتصادی و سیاسی، نه فقط همدلی خواننده را برمی‌انگیزد بلکه توجه او را به پرسش‌های ناظر به عدالت ساختاری — مانند توزیع منابع، کرامت قربانیان، و مسئولیت نخبگان محلی — معطوف می‌سازد. به لحاظ نظری، این رمان نمونه‌ای است از اثری که هم‌زمان به سه کارکرد بنیادین روایت می‌پردازد: بازنمایی تاریخی، که حافظه جمعی را سامان می‌دهد و خواننده را وامی‌دارد تا در روایت‌های رسمی در آن زمینه بازنمایشی کند؛ صحنه‌سازی موقعیت‌های چندمعیاره، که امکان تمرین قضاوت موقعیتی را فراهم می‌آورد؛ و ایجاد تصاویر نمادین پایدار (مثلاً صحنه‌ها و شخصیت‌هایی که به سرعت وارد حافظه جمعی می‌شوند)، که بتوانند فشار نمادین بر عرصه عمومی برای پیگیری عدالت وارد کنند. خوانش‌های

انتقادی و تاریخی نشان داده‌اند که تأثیر سووشون (۱۳۴۸) فراتر از ادبیات فردی است: رمان به بازخوانی تجربه اشغال و به کارانداختن خاطره جمعی محلی یاری می‌رساند و در نتیجه در جهت بازسازی هویت همزیستان عمل می‌کند (اسپونر^۱، ۱۹۹۰، ۶۷-۹۰؛ مامبرول^۲، ۲۰۲۴). این اثر با کاربست دقیق و هنرمندانه این سازوکارها — یعنی تلفیق بازنمایی تاریخی، پرورش قضاوت موقعیتی، و تولید تصاویر نمادین — مطابق با آن چه در فصل‌های پیشین به عنوان مسیرهای اصلی پرورش فرهنگ صلح برشمردیم، به سهم خود، در پروبال‌دادن به فرهنگ صلح در مخاطبان ایرانی کمک می‌کند.

۶-۲. تئاتر روایی: مرگ یزدگرد (۱۳۵۸)

بهرام بیضایی در تئاتر مرگ یزدگرد (۱۳۵۸)، با بازگرداندن رویدادی تاریخی به صحنه معاصر، خوانش‌های رسمی تاریخ را به چالش می‌کشد و پرسش‌هایی بنیادین درباره «از چه منظر روایت شده است؟» طرح می‌کند. ساختار روایت از منظر چند راوی و تمهیدهای دراماتیک بیضایی، که هر شخصیت را به عنوان حامل چشم‌اندازی متفاوت عرضه می‌کند، مخاطب را وادار می‌سازد تا قضاوت قطعی را به تعویق اندازد و در عوض فرایند تعقل جمعی و گفت‌وگو را تمرین کند. این دقیقاً کاربست عملی همان رکن تأکیدی پیشین است که می‌گفت: روایت می‌تواند به مثابه آموزش گفت‌وگوی جمعی و تعدد منظرها عمل می‌کند. افزون بر این، اجرای نمایشی تاریخ امکان «نمادسازی جمعی» دارد؛ تصاویر صحنه‌ای بیضایی (مثلاً لحظات پرسش عمومی یا تجسم تناقضات روایت) به سرعت تبدیل به چارچوب‌های نمادینی می‌شوند که می‌توانند حافظه جمعی را بازآرایی کنند و فضا برای عدالت‌خواهی ترمیمی باز کنند. از منظر اخلاقی-سیاسی، مرگ یزدگرد (۱۳۵۸) نمونه‌ای از تئاتر روایی است که صرفاً روایت گذشته را بازگو نمی‌کند بلکه فرایند بازخوانی تاریخی مشارکتی را تعلیم می‌دهد — امری که برای فرایندهای آشتی و تکوین نهادهای پاسخگو حیاتی است.

1. Spooner
2. Mambrol

۳-۶. موسیقی روایی: اپرای رستم و سهراب (۱۳۸۳)

اپرای رستم و سهراب (۱۳۸۳)، ساخته لوریس چکنوریان، جنبهٔ روایی قدرتمندی دارد، به‌ویژه از این منظر که در آن اسطوره‌های شاهنامه‌ای به صورت پردامنه بازخوانی می‌شوند. این اثر روایتی تراژیک را به نحوی عرضه می‌کند که چند کارکرد مهم در خصوص پرورش فرهنگ صلح دارد: (الف) حافظهٔ اسطوره‌ای را زنده و معاصر می‌کند و از این طریق بازخوانی هویتی جمعی را برای مخاطبان ممکن می‌سازد؛ (ب) احساسات خام را قالب‌بندی و سامان می‌دهد — یعنی فرصت «تمرین مواجهه‌ای عاطفی» فراهم می‌آورد، که در آن مخاطب می‌تواند واکنش‌های خود را در قبال رنج دیگران تجربه کند و بازتاب دهد و بپرورد؛ و (پ) از طریق تصاویر موسیقایی تکرارشونده و موتیف‌ها، نمادهایی ماندگار می‌سازد که به تدریج معیارهای اخلاقی عامه را تحت تأثیر قرار می‌دهند. بنابراین، به نظر می‌رسد که این اثر نقش بازنمون‌سازی معنا و تقویت حافظهٔ اسطوره‌ای را به سهم ایفا کرده است و آثاری از این دست در آینده نیز می‌توانند به عنوان ابزاری برای پیوند هویت جمعی و اقدامات ترمیمی به کار آیند. و در نهایت، این نمونه نشان می‌دهد که موسیقی روایی بومی می‌تواند همدلی عاطفی و ظرفیت تنظیم هیجانی را پرورش دهد، و نیز به مثابه «مولد نماد» عمل کند و سبب شود که مخاطبان بتوانند در معیارهای عام عدالت و هم‌زیستی به بازاندیشی بپردازند.

۴-۶. فیلم روایی: جدایی نادر از سیمین (۱۳۸۹)

اصغر فرهادی در جدایی نادر از سیمین (۲۰۱۱) درامی موقعیت‌محور می‌سازد که خوانش ساده از کنش‌ها را دشوار می‌کند و از این رهگذر مخاطب را در دل فرایندهای پی‌درپی قضاوت موقعیتی قرار می‌دهد. فیلم، با نمایش تکرر انگیزه‌ها، تعارض طبقات اجتماعی، و نقش سازوکارهای نهادی (دادگاه، قضاوت اجتماعی)، فرصتی فراهم می‌آورد تا بیننده، در فضای امن داستان، پیامدهای عملی گزینه‌های مختلف را از سر بگذراند و در نتیجه تخیل اخلاقی و قضاوت عملی خود را بپرورد و تقویت کند. شاید بتوان گفت که مهارت فرهادی در این جا، بالاتر از هر چیز، در ایجاد «همدلی

چندگانه» است: او مخاطب را وامی دارد تا هم‌زمان از منظرهای مختلف به موضوع بنگرد و بدین‌سان ظرفیتِ درک ذهن دیگران و همدلیِ شناختی‌اش را بی‌رود و بپالاید. افزون بر این، فیلم چگونگی تأثیر کمبودهای نهادی و فشارهای اقتصادی-اجتماعی را بر تصمیم‌گیری‌های فردی نشان می‌دهد و از این طریق بر ضرورت پیوند تغییرات فرهنگی با اصلاحات نهادی و سیاستی انگشت تأکید می‌گذارد — دقیقاً همان هم‌افزایی «فضائل-آموزش-نهاد» که پیش‌تر بر آن تأکید شد. در مجموع، جدایی نمونه‌ای مثالی از اثری است که همدلی پیچیده، تخیل اخلاقی، و آموزش حکمت عملی موقعیتی را در قالب یک روایت معاصر و ملی پرورش می‌دهد و در نتیجه به تقویت فرهنگ صلح ایجابی کمک می‌کند.

چهار بررسی فوق در مجموع دو پیام مهم برای نظریه و عمل پرورش فرهنگ صلح به دست می‌دهند: اولاً، هر یک از هنرهای روایی بررسی شده ظرفیت ویژه‌ای در پرورش یک یا چند فضیلت بنیادین برای صلح دارند: ادبیات: تمرین قضاوت موقعیتی و تخیل اخلاقی؛ تئاتر: آموزش گفت‌وگو، چندصدایی، و بازخوانی حافظه جمعی؛ رمان: تنظیم عاطفی جمعی و تولید نمادهای ماندگار؛ و فیلم: فراهم‌سازی موقعیت‌های پیچیده برای همدلی شناختی و نمایش تأثیر نهادی بر اخلاق روزمره. ثانیاً، مؤثر بودن آثار روایی در پرورش فرهنگ صلح مشروط به وجود سه عامل هم‌زمان است: کیفیت خاص ساختار روایی (چندمعیاره و چندمنظری و عمیق‌بودن)، پیوند اثر با سازوکارهای نهادی و آموزشی (که اثر را به عمل اجتماعی مرتبط سازد)، و طراحی تولیدی اخلاق‌محور (مثلاً مشارکت محلی، توجه به انصاف در بازنمایی، و برنامه‌های آموزشی همراه اجرا/پخش).

۷. نتیجه‌گیری

در آن چه گذشت، کوشیدیم پیوندی نظری و عملی میان هنرهای روایی و «فرهنگ صلح» برقرار سازیم و نشان دهیم که هنرهای روایی — اعم از ادبی، تئاتری، موسیقایی، یا فیلمی — تنها ابزار زیبایی‌شناختیِ تفنن نیستند، بلکه ظرفیتی شناختی،

عاطفی و نهادی برای پرورش فضائل و شکل‌دهی به نهادهایی فراهم می‌آورند که دوام صلح را ممکن می‌سازند. به‌اختصار می‌توان نتایج اصلی این بررسی را در چند بند خلاصه کرد:

نخست، روایت‌ها فضای تجربه‌ی خیالی‌ای ایجاد می‌کنند که در آن مخاطب می‌تواند «قضاوت عملی» اش را تربیت کند و تخیل اخلاقی‌اش را پرورش دهد؛ این ادعا را هم استدلال‌های فضیلت‌گرایانه و هم شواهد روان‌شناختی معاصر تأیید می‌کنند. روایت‌های بلند و چندصدایی مخاطب را به‌تناوب در منظرهای متفاوت قرار می‌دهند و بدین‌سان نه فقط همدلی شناختی و عاطفی تقویت می‌شود، بلکه توان‌سنجش پیامدها و انتخاب عمل درست (فرونسیس) نیز تربیت می‌پذیرد. از سوی دیگر، این تجربه‌ی خیالی امن و کنترل‌شده کارکرد «تمرین تصمیم‌گیری» را دارد؛ مخاطب بدون پرداخت هزینه‌های عملی در دنیای واقعی می‌تواند پیامدهای اخلاقی‌گزینه‌ها را بسنجد و از مشاهده‌ی خطاها و پیامدهای آن‌ها درس گیرد.

دوم، هنرهای روایی نقش مهمی در تنظیم عاطفی جمعی ایفا می‌کنند. تجربه‌ی نمادین درد و رنج دیگران — از طریق کاتارسیس تراژیک، ترتیب مواجهه، و فاصله‌ی هنری — امکان پردازش هیجانات قوی را فراهم می‌سازد و ظرفیت‌خویشتن‌داری عاطفی را تقویت می‌کند. این توان‌تنظیم هیجانی یکی از ملزومات جلوگیری از بازتولید چرخه‌های تلافی و خشونت است؛ اما لازم است این مواجهه‌ها با چارچوب‌های حمایتی و نهادی همراه باشند تا از خستگی‌همدلانه یا بی‌تفاوتی جلوگیری شود.

سوم، روایت‌ها حافظه‌ی جمعی را سامان می‌دهند و از این طریق در فرایندهای ترمیمی و عدالت‌خواهانه نقش‌آفرینی می‌کنند. کارکرد نمادسازی و تصویرسازی تکرارشونده می‌تواند مرزهای گفت‌وگو را گسترش دهد، صداها‌ی حاشیه‌ای را برجسته سازد، و همزمان خطر یک‌سویه‌سازی روایت‌های مسلط را نیز به‌نمایش بگذارد. این کارکردها ضرورت روش‌های باز و مشارکتی در تولید روایت برای جلوگیری از بازتولید حذف‌های تاریخی را آشکار می‌کنند.

چهارم، مؤثر بودن هنرهای روایی در پرورش فرهنگ صلح مشروط به سه مؤلفه است: کیفیت روایی آثار (چندصدایی، پیچیدگی اخلاقی، ساختار موقعیت‌محور)، چسبندگی آن‌ها به سازوکارهای نهادی و آموزشی (از آموزش رسمی تا پروژه‌های مشارکتی محلی)، و طراحی فرایند تولید اخلاق‌محور (تضمین عدالت‌نمایدگی، شفافیت فرایندها، و پیوند با سیاست‌های توزیعی). بدون این سه مؤلفه، آثار روایی، هرچند ارزنده، در سطح نمادین باقی می‌مانند و از تبدیل اثر نمادین به تغییر نهادی بازمی‌مانند.

پنجم، مطالعات موردی ایرانی این مقاله (رمان سووشون، تئاتر مرگ یزدگرد، اپرای رستم و سهراب، و فیلم جدایی نادر از سیمین) نشان دادند که ظرفیت‌های نظری مذکور در بافت بومی نیز عمل می‌کنند اما با تعینات تاریخی-سیاسی ویژه‌ای که باید مورد توجه قرار گیرند: نقش حافظه جمعی ملی، ملاحظات سانسور و سیاست فرهنگی، و ساختارهای نابرابری اجتماعی که توان رسیدن روایت به مخاطبان و اثرگذاری بلندمدت را تحت تأثیر قرار می‌دهند. این یافته‌ها ضرورت توجه سیاست‌محور به حمایت از عرصه‌های هنری آوانگارد و مشارکتی را برجسته می‌سازند.

به لحاظ نظری، دستاورد اصلی این مقاله دستاوردی دوگانه دارد: (۱) بازشناسی سازوکارهایی میان‌رشته‌ای که پیوند روایت و پرورش فضائل را توضیح می‌دهند — یعنی کانون‌گذاری، شبیه‌سازی خیالی، ترتیب مواجهه، نمادسازی تکرارشونده، و تولید مشارکتی؛ و (۲) پیوند این سازوکارها با ادبیات فضیلت‌گرایی و نظریه نهاد. به عبارتی دیگر، مقاله نشان می‌دهد که چگونه می‌توان زبان فلسفه اخلاق (حکمت عملی، فروتنی معرفتی، عدالت‌خواهی) را با ابزار روایت‌شناختی و شواهد آزمایشی روان‌شناختی تلفیق کرد تا چارچوبی برای طراحی مداخلات فرهنگی-نهادی در جهت صلح فراهم آید.

با این همه، باید به محدودیت‌های این پژوهش نیز اذعان کرد: استدلال‌های ما تا حدی تفسیر متنی و نظری‌اند و دفاع از وجود علیت دقیق میان مواجهه روایی و تحوّل

فضائل مقتضای مطالعات تجربی طولی در بسترهای آموزشی و جامعه‌ای است. همچنین، لازم است پژوهش‌های میدانی بیشتر در بافت‌های محلی و با گروه‌های مختلف سنی و طبقاتی انجام گیرد تا امکان تعمیم نتایج تقویت شود.

بر یافته‌های این تحقیق، چند توصیه سیاستی و پژوهشی نیز پیشنهاد می‌شود: (الف) ادغام نظام‌مند آثار روایی چندصدایی در برنامه‌های درسی و آموزش همگانی برای پرورش تخیل اخلاقی و قضاوت عملی؛ (ب) حمایت مالی و نهادی از پروژه‌های تئاتری و فیلم‌سازی مشارکتی که مولد روایت‌های بدیل و فضاهاى تمرینی مدنی‌اند؛ (پ) طراحی و اجرای پژوهشی‌های طولی که تأثیر مواجهه‌ی روایی بر همدلی، ظرفیت بخشش، و رفتار مدنی را می‌سنجند؛ و (ت) تضمین حقوق نمایندگی گروه‌های حاشیه‌ای در فرایندهای روایت‌سازی و نمادسازی جمعی، تا از بازتولید حذف‌های نمادین جلوگیری شود.

در پایان، باید بر این نکته تأکید کرد که هنر روایی نه سحر و جادوی ناب برای حلّ تعارضات، و نه جایگزینی برای سیاست‌های ساختاری است؛ بلکه نیرویی نمادین و تربیتی است که — اگر با حکمت سیاسی و نهادینگی عدالت همراه شود — می‌تواند بذرهای صلح پایدار را در درون انسان‌ها بکارد و به بالیدن آن کمک کند و بالمآل فضای عمومی عمل سیاسی را دگرگون سازد. این، به زبان لیدراخ، همان «تخیل اخلاقی» است که می‌تواند میان آن چه می‌تواند باشد و آن چه باید باشد پلی بسازد.

تضاد منافع

هیچ‌گونه تضاد منفعی از سوی نویسنده گزارش نشده است.

حمایت مالی

این پژوهش هیچ‌گونه حمایت مالی از نهادهای دولتی، خصوصی یا غیرانتفاعی دریافت نکرده است.

منابع

- انجمن علمی مطالعات صلح ایران (خرداد ۱۳۹۷). رویداد شب صلح و شاهنامه. برگرفته از <https://ipsan.ir>
- پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی (شهریور ۱۳۹۸). میزگرد هنر برای برادری، فرهنگ صلح. برگرفته از: <https://www.ihcs.ac.ir/fa/news/18492>
- جشنواره بین‌المللی هنر برای صلح ایران (شهریور ۱۳۹۸). <https://www.artforpeacefestival.com/indexfa.php>
- مهرمحمدی، محمود (۱۴۰۳). مزیت ذاتی هنر در آموزش صلح: ارائه چارچوبی برای طراحی برنامه درسی، در: نعمت‌الله فاضلی (گردآورنده)، صلح ایرانی: در جست‌وجوی مسیرهای صلح در ایران امروز. تهران: نشر هم‌رخ.
- Aguiar, J. (2019). Applied theatre in peacebuilding and developmet. *Journal of Peacebuilding & Development*, 15(1), 45–60. doi:10.1177/1542316619866419
- Aristotle. (1997). *Poetics* (M. Heath, Trans.). Penguin Classics. (Original work published ca. 335 BCE).
- Aristotle. (2009). *Nicomachean Ethics* (W. D. Ross, Trans.; rev. by J. O. Urmson). In J. Barnes (Ed.), *The Complete Works of Aristotle* (Vol. II). Princeton University Press. (Original work c. 4th century BCE)
- Bal, M. (2009). *Narratology: Introduction to the Theory of Narrative* (3rd ed.). Toronto: University of Toronto Press.
- Breed, A., & Uwihoreye, C. (2023). Sharing and listening to stories for peacebuilding in post-genocide Rwanda. *Research in Drama Education: The Journal of Applied Theatre and Performance*, 28(1), 160–171. doi:10.1080/13569783.2023.2185130
- Charles, M. H., & Fowler-Watt, K. (2023). “Storylistening” as a methodology for peacebuilding among young survivors of conflict and their communities in Colombia. *Methodological Innovations*, 16(1), 15–26. doi:10.1177/20597991221137814
- Entman, R. M. (1993). Framing: Toward clarification of a fractured paradigm. *Journal of Communication*, 43(4), 51–58. doi:10.1111/j.1460-2466.1993.tb01304.x
- Federman, S. (2016). Narrative approaches to understanding and responding to conflict. *International Journal of Conflict Engagement and Resolution*, 4(2). doi:10.5553/IJ CER/221199652016004002002
- Foa, E. B., & Kozak, M. J. (1986). Emotional processing of fear: Exposure to corrective information. *Psychological Bulletin*, 99(1), 20–35. doi:10.1037/0033-2909.99.1.20
- Galtung, J. (1969). Violence, peace, and peace research. *Journal of Peace Research*, 6(3), 167–191. doi:10.1177/002234336900600301
- Galtung, J. (1996). *Peace by Peaceful Means: Peace and Conflict, Development and Civilization*. Sage Publications.

- Genette, G. (1980). *Narrative Discourse: An Essay in Method*. Cornell University Press.
- Goldman, A. I. (2012). Theory of mind. In E. Margolis, R. Samuels, & S. Stich (Eds.), *The Oxford Handbook of Philosophy and Cognitive Science*. Oxford University Press.
- Green, M. C., & Brock, T. C. (2000). The role of transportation in the persuasiveness of public narratives. *Journal of Personality and Social Psychology*, 79(5), 701–721. doi:10.1037/0022-3514.79.5.701
- Habermas, J. (1984). *The Theory of Communicative Action, Volume 1: Reason and the Rationalization of Society* (T. McCarthy, Trans.). Beacon Press.
- Haidt, J. (2012). *The Righteous Mind: Why Good People Are Divided by Politics and Religion*. Pantheon.
- Hayner, P. B. (2011). *Unspeakable Truths: Transitional Justice and the Challenge of Truth Commissions* (2nd ed.). Routledge.
- Kant, I. (2006). *Perpetual Peace and Other Writings on Politics, Peace, and History* (H. B. Nisbet, Trans.). London: Yale University Press. (Original work published 1795)
- Kidd, D. C., & Castano, E. (2013). Reading literary fiction improves theory of mind. *Science*, 342(6156), 377–380. doi:10.1126/science.1239918
- LaCapra, D. (2001). *Writing History, Writing Trauma*. Johns Hopkins University Press.
- Lederach, J. P. (2005). *The Moral Imagination: The Art and Soul of Building Peace*. Oxford University Press.
- MacIntyre, A. (1981). *After Virtue: A Study in Moral Theory*. University of Notre Dame Press.
- Maiangwa, B., & Byrne, S. (2015). Peacebuilding and reconciliation through storytelling in Northern Ireland and the border counties of the Republic of Ireland. *Storytelling, Self, Society*, 11(1), 85–110.
- Mar, R. A., Oatley, K., & Peterson, J. B. (2009). Exploring the link between reading fiction and empathy: Ruling out individual differences and examining outcomes. *Communications*, 34(4), 407–428. doi: 10.1515/COMM.2009.025
- Möller, F. (2019). *Peace Photography* (Rethinking Peace and Conflict Studies). Palgrave Macmillan. doi: 10.1007/978-3-030-03222-7
- Nanay, B. (2018). Catharsis and vicarious fear. *European Journal of Philosophy*, 26(4), 1371-1380. doi:10.1111/ejop.12325
- Nussbaum, M. C. (1997). *Poetic Justice: The Literary Imagination and Public Life*. Beacon Press.
- O'Neill, M., Erel, U., Kaptani, E., & Reynolds, T. (2018). *Participatory Theatre and Walking as Social Research Methods: A Toolkit*. National Centre for Research Methods, University of York.

- Oatley K. (2016). Fiction: Simulation of Social Worlds. *Trends Cogn Sci*, 20(8), 618-628. doi: 10.1016/j.tics.2016.06.002
- Oatley, K. (1999). Why fiction may be twice as true as fact: Fiction as cognitive and emotional simulation. *Review of General Psychology*, 3(2), 101-117. doi:10.1037/1089-2680.3.2.101
- Pettit, P. (1997). *Republicanism: A Theory of Freedom and Government*. Oxford University Press.
- Putnam, R. D. (2000). *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. Simon & Schuster.
- Rawls, J. (1971). *A Theory of Justice*. Harvard University Press.
- Ricoeur, P. (1984). *Time and Narrative* (Vol. 1; K. McLaughlin & D. Pellauer, Trans.). University of Chicago Press.
- Ricœur, P. (2004). *Memory, History, Forgetting* (K. Blamey & D. Pellauer, Trans.). University of Chicago Press.
- Rimmon-Kenan, Sh. (2002). *Narrative Fiction: Contemporary Poetics* (2nd ed.). London: Routledge.
- Schirch, L. (2004). *The Little Book of Strategic Peacebuilding: A Vision and Framework for Peace with Justice*. Good Books.
- Senehi, J. (2002). Constructive storytelling: A peace process. *Peace and Conflict Studies*, 9(2), 41-63. doi: 10.46743/1082-7307/2002.1026
- Shank, M., & Schirch, L. (2008). Strategic arts-based peacebuilding. *Peace & Change*, 33(2), 217-242. doi: 10.1111/j.1468-0130.2008.00490.x
- Spooner, B. (1990). *Introduction*. In S. Daneshvar, *Savushun: A Novel About Modern Iran*. Washington, D.C.: Mage Publishers.
- Teitel, R. G. (2000). *Transitional Justice*. Oxford University Press.
- Thompson, J., Hughes, J., & Balfour, M. (2009). *Performance in Place of War*. Seagull Books / Enactments.
- Wellman, H. M. (2024). Theory of mind: The state of the art. *Open Encyclopedia of Cognitive Science*. doi: 10.1080/17405629.2018.1435413

